NEMZETI NŐNEVELÉS.

V. ÉVFOLYAM. 1884. JANUÁR. I. FÜZET.

A KIRÁLY AJÁNDÉKA.

Az a királyi ajándék, a melylyel Felséges Urunk a magyarországi néptanítók Eötvös-alapját és Árvaházát kitüntette, magunkba térésre ösztönöz bennünket, hogy hálás szívünk meghatottságában necsak az elismerést és kegyelmet lássuk benne, melyet az ország tanítóságára áraszt, hanem fölismerjük a kötelességeket is, melyeket ránk ró s hogy erőt meríthessünk ahhoz az úthoz, a melyet megvilágít előttünk. Azt a két intézményt, a melyet koronás királyunk kegyelme kitüntetett, a legnemesebb értelemben vett testületi szellem, az összeség javát munkáló, nagy eszmék szolgálatában álló, önzetlen, fáradhatatlan egyesületi tevékenység hozta létre. Ennek a szellemnek, ennek a tevékenységnek legmagasabb elismerését, szentesítését látjuk s fogadjuk alázatos hódolattal a királyi kegyelemben.

A magyar tanítóság egyesületi élete még alig van húsz éves, mert hisz a régebbi egyesülési mozzanatok, bár az úttörés érdeme az övék, nem igen voltak egyebek kísérleteknél, s íme az a rövid idő is oly eredményekre segített, a melyek a nemzet figyelmét, a kormány támogatását s mindezek koronájául a királyi Felség kegyelmét is kivívták számára. Ismerjük hibáinkat; tudjuk, mit mulasztottunk, mit nem cselekedtünk helyesen; arra is volt bőséges alkalmunk, hogy a magunk kárán okuljunk: de azért örömmel s most kétszeres örömmel és büszkeséggel tekintünk vissza a megtett útra, mikor a királyi Felség kegyelme arról biztosít, hogy nemcsak a magunk érdekében cselekedtünk helyesen, hanem a nemzeti ügy érdekében is, a melynek szerény, de hű és buzgó napszámosai vagyunk.

E húsz év alatt tanítóegyesületeink egytől-egyig hozzájárultak ahhoz, hogy a néptanítók önképzése s ez által műveltségük

gyarapítása megkönnyíttessék, fokoztassék: százakra megy ama tanítói könyvtárak száma, melyeket egyesületeink e czélból felállítottak; ama népnevelési lapok és folyóiratok pedig, melyeket fentartanak vagy támogatnak, már-már tekintélyes helyet foglalnak el irodalmunkban. Az egyesületi gyűléseken tartott felolvasások, vitatkozások, gyakorlati tanítások ébren tartották az érdekeltséget, élesztgették a munkakedvet s megtermékenyítették az iskolai tanítást. Az egyetemes és országos tanítógyűlések alkalmával rendezett tanszerkiállítások kezdetei voltak a ma már virágzó országos s itt-ott alakuló megyei tanszermuzeumainknak. Sok jó iskolai kézikönyvet szerkesztettek s adtak ki és a nemesebb irányú népies olvasmányok készítését és terjesztését is tanítóegyesületeink kísérlették meg először. Mielőtt még országszerte kötelezővé tétetett volna a magyar nyelv tanítása népiskoláinkban, már volt tanítóegyesület, a mely ingyenes magyar nyelvi tanfolyamokat rendezett idegen ajkú honpolgáraink gyermekei számára. De a legnagyobb és legszebb sikert a magyar tanitóság egyesületi élete azért kétségkívül az önsegély eszméjének és jótéteményének terjesztése körül vívta ki. Mily nagy különbség van e tekintetben a mai s a tizenöt év előtti tanítóság között! Mikor 1870-ben az egyetemes tanítógyűlésen megpendítettem azt az eszmét, hogy állítsunk árvaházat elhúnyt kartársaink gyermekei számára — az eszme hidegen hagyta az együtt tanácskozó két ezer tanító legnagyobb részét. Tanácsosabb volt az eszmének elejtése, mint erőszakolása. Mennyire más volt a tanítóság hangulata csak egy-két évvel is később, a mikor az Eötvös-alapot kezdeményeztem. Ekkor már nem hagyta érintetlenül az eszme a szíveket; megértették, lelkesedtek érte s tettek termettek nyomában. És hogy állunk ma, alig nehány év leforgása után? Alig pendül meg újra az Országos árvaház eszméje s egy év leforgása alatt ezer meg ezer forint gyűl össze alapjára a tanítók filléreiből! Számos tanítóegyesületnek virágzó segélyegylete van; csak maga a fővárosi tanítóság két ilyen egyesületet vall a magáénak, a melyek együtt húsz ezer forintnál többel rendelkeznek. Itt szeretetházra gyűjtenek, ott temetkezési egyletet alapítanak s ha országos csapás nehezedik egyik-másik vidékre, a kartársi érzület

nem hagyja támogatás nélkül az ínség által sujtott néptanítókat. Fényes példát szolgáltat erre a szegedi és győri árvíz esete. Meggyökerezett az a kegyeletes, szép szokás is, hogy jelesebb tanítókat azzal tüntetnek ki kartársaik, hogy nevüket jótékony czélra gyűjtött alapítványokkal örökítik meg. És a néptanítók két országos intézete, az Eötvös-alap és az Árvaház ügye nemcsak hogy nem szenved az áldozatok sok felé ágazása által, hanem gyarapszik és erősödik a jótékonyság földjében, melyet a testületi szellem hantolt meg s az önsegély elve tett termékenynyé. Így hevül az eszmékért, így áldoz tettekkel az a tanítóság, a mely nemcsak szóval tanítja a népet, hanem példája által is ott világít előtte.

Jól esik visszagondolnunk erre a rövid multra, a melynek vívmányai, bármily szerények legyenek is, egy szép jövő reményével kecsegtetnek bennünket. Tudjuk jól, hogy még csak a kezdet elején vagyunk s azzal a mit felmutathatunk, alig tettünk még egyebet, mint hogy komoly bizonyságát adtuk nemes igyekezetünknek; de azt is érezzük, hogy ha ebben az igyekezetünkben meg nem tántorodunk, áldás fog sarjadzani abból a magból, a melyet elhintettünk. S nemcsak a magunk multjából merítjük a jövőbe vetett bizodalmunkat, hanem abból a buzdításból, elismerésből és jótékony segedelemnyujtásból is, a melylyel azok, a kiknél a hatalom van, gyönge erőnket támogatják. A nemzet jobbjai nem tartják figyelmükre méltatlannak szerény, de nemes igyekezetű munkásságunkat; a kormány — hála annak a fenkölt szellemű férfiu jóságos gondoskodásának, a ki közoktatásunk ügyét vezeti — erkölcsi és anyagi támogatásával kétszeres jótevőnk s ime annak a szerény mécsnek fénye, melyet lelkesedésünkkel táplálunk, hogy utunkban világítson, elhat a trón zsámolyáig, felséges Urunk, Apostoli királyunk kegyelme buzdítólag int felénk s bőkezű jótékonysággal gyámolít bennünket.

. . . E hó 5-én az Eötvös-alap és Árvaház-egyesület igazgató választmányai testületileg járultak Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz, hogy kifejezzék előtte nemcsak a legfelsőbb kitüntetésben részesült ket intézménynek, hanem az ország összes tanitóságának köszönetét s hogy felkérjék őt:

kegyeskedjék hódolatteljes hálanyilvánításukat a legfelsőbb helyen tolmácsolni. A miniszter úr azóta már teljesítette is a küldöttség kérését, a tanítóság óhajtását. Harmad napra fölterjesztést tett Ő felségéhez, a mely a legfelsőbb elhatározással ellátva már visszaérkezett. A fölterjesztés és a legfelsőbb elhatározás szószerinti szövege a következő:

Legkegyelmesebb Úr!

A császári és Apostoli királyi Felséged mult évi deczember hó 18-án kelt legfelső elhatározásával, az Eötvös-alap és a magyarországi néptanítók Országos árvaalapja gyarapítására Felséged legmagasabb magánpénztárából legkegyelmesebben engedélyezett 1500—1500, összesen háromezer forintnyi kegyadomány hirét Magyarország néptanítói országszerte hódolatteljes örömmel s hálával fogadták; a nevezett két alap központi igazgató-választmányai pedig testületileg jelentek meg nálam azon kérelemmel, hogy mind az ők, mind az összes tanítóság hódolatteljes hálaköszönetét Felséged legkegyelmesebb színe előtt tolmácsolnám.

Midőn ezen, a hálával telt szivek által sugallt kérelemnek örömmel teszek eleget s mély alázattal kérem Felségedet, hogy ezen hálanyilatkozatokat legkegyelmesebben elfogadni méltóztassék, nem mellőzhetem, hogy a magam részéről is mély hálámnak ne adjak hódolatteljes kifejezést azért, hogy császári és Apostoli királyi Felséged, a mult évi deczember hó 8-áról 41,725. szám alatt intézett legalázatosabb előterjesztésemre ily kedvező és legkegyelmesebb elhatározást méltóztatott adni.

Ha valami, az ország néptanítóiban a legmagasabb Trón iránti hűséget, de egyszersmind a kötelességeik teljesítésében való buzgóságot is fokozni képes lehet: az bizonyára csak Felségednek azon legmagasb figyelme és legkegyelmesebb jó indulata, melylyel működésüket mind anyagilag, mind erkölcsileg gyámolitani ezen legmagasb tény által is méltóztatott.

Alázattal kérem Felségedet, méltóztassék a '. alatt hódolattal bemutatott legf. elhatározási tervezet értelmében ezen legalázatosabb előterjesztésemet tudomásul venni s legkegyelmesebben megengedni, hogy ezt a fentnevezett alapok igazgató-választmá-

nyainak tudtul adhassam. Kelt Budapesten, 1884. évi január hó 7-én. Trefort Ágoston, s. k.

Ő Felsége legfelső elhatározása:

Ezen hálanyilatkozatokat tudomásul vettem s megengedem, hogy ez az illető alapok igazgató-választmányának tudtul adassék. Kelt Bécsben, 1884. évi január hó 11-én. Ferencz József, s. k. Trefort, s. k.

... A koronás király nemes szivének dobbanása, alkotó kezének védő, erősítő hatalma felénk fordult és szent ereklyét helyezett a szeretetnek amaz oltárára, a melyet a magyar tanítóság kartársi közérzülete emelt. Ezzel fejezte ki Felséges Urunk a magyar néptanítóság nemes törekvései iránt legkegyelmesebb elismerését és ezzel buzdít és int bennünket kötelességeink teljesítésére. Legyen áldott közöttünk a percz, melyben a magyar néptanítóság a koronás magyar király első kitüntetésében részesült. Áldani fogják a perczet a késő korig mindazok, a kiknek inségét, nyomorát az Eötvös-alap s az Országos árvaház testvéri kézzel enyhíteni fogja, s örökké áldja azt az ország néptanítósága, mert e drága percz kegyelme vele lesz mindig s ez biztos irányt fog eléje szabni, ha tétováz, ez buzdítja ha csügged, ez megerősíti ha lankad, a nemzet, a haza s a legmagasabb trón hű szolgálatában.

Péterfi Sándor.

ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁK.

Többször volt már szó e folyóiratban arról, hogy Magyarországon az alkotmányos élet uj felderülése óta minő intézkedések tétettek a leányok rendszeres nevelése és tanítása ügyében. Fontos ez az egész országra, legfontosabb pedig a szülékre és reánk nézve, a kik a tanügy szolgálatában állunk, s azt gyámolítjuk hivatásunknál fogva minden módon.

De mi ezen czikkünkben nem akarunk kiterjeszkedni a nőoktatás egész körére. Hanem csak annak egyik ágát kivánjuk megvilágositani.

Bevezetésképp azonban említsünk meg mi is egyet-mást, a mi az általánosságra tartozik. Hát az igazság szerint rendszeres nőnevelés nálunk nem is volt, mig a magyar kir. közoktatási miniszterium e dolgot kezébe nem vette. Néhány városban és nagyobb községben volt ugyan már külön leányiskola, a melyekben külön tanitók oktatták a leánygyermekeket irni, olvasni és valamit számolni. De az ilyen iskolákban női kézimunkákról természetesen nem lehetett szó.

Volt aztán még a nagyobb városokban nehány magán leánytanintézet, a hová rendszerint a vagyonosabb köznemes, honoráczior és polgári családok adták gyermekeiket. Tanultak ezekben a leánykák németül beszélni és francziául, olaszul gagyogni valamit. Valamit klavirozni is. És aztán legkevesebbet egyéb szükséges ismeretből. Rendszer pedig sehol sem volt. Úgy kerültek aztán ki az ilyen családok leánygyermekei ezen privát intézetekből, mint sok tekintetben félszegek s mondhatjuk, szajkók. Tudtak valamit, a mi a tüntetéshez tartozik; de valójában nem tudtak semmit. Mert tulajdonképen az ilyen intézeteket (tisztelet egy pár kivétel-

nek) olyan egyének vezették, a kikről elmondhatjuk jó lelkiismerettel, hogy «vak vezette a világtalant». És mégis a szülőknek sok pénzökbe került az ily magán intézetekben való neveltetés. S minthogy ama régibb időkben leánygyermekek számára más nevelő- s tanintézetek nem voltak, a gondos szülő pedig gyermekét minden oktatás nélkül nem hagyhatta: nagy áldozatok árán is oda kellett, hogy adja gyermekét, habár sejtelme volt is arról, hogy az eredmény gyenge lesz. Ez volt a kényszerhelyzet az okosabb családokra nézve is.

Még volt a leánynevelésnek egy más módja is, t. i. a legvagyonosabb uri családok külföldről német és franczia vagy angol nevelőnőket hozattak családjukhoz, aztán zongoramestert s egyéb szaktanárt járattak valamely középiskolától. Ezek közös vezetése és oktatása mellett nyerték aztán az illető uri növendékek neveltetésöket s taníttatásukat. Ez véleményem szerint még a legtöbb sikerre vezetett, kivált akkor, ha a bejáró tanárok közt volt rendszeres, pedagogus ember is. De a mellett, hogy nagyon sokba került, volt e rendszernek is két hibája. Egyik az, hogy a növendékkel legtöbbet a külföldről hozott nevelőnő foglalkozván, igy hazafias szellemet a növendék nem nyerhetett. Másik hibája e rendszernek a volt, hogy a kisasszony neveléséhez a mama is, a papa is, aztán a többiek bele szólván, egységes és rendszeres folyama az ilyen közös okoskodásoknak nem, vagy csak ritka esetben lehetett.

Igy állott a nőnevelés ügye nálunk, eleg szánandó s zilált állapotban, a mikor az ujabb alkotmányos idő beálltával a magyar közoktatási miniszterium azt is kezébe vette. Először is az 1868. évi XXXVIII. t. cz. alapján elrendelte s azóta hat arra folyvást, hogy nemcsak városokban, hanem falukban is a leánykák külön iskolákba járjanak, a melyekben nekik egyéb rendszeres tudni valók mellett, a női kézimunkák is taníttassanak. Ilyen leányiskola van már hazánkban 1066. És ezeknek szervezése visszahatott a már létező magán leányiskolákra is.

Felállíttattak a tanitónő-képezdék is, melyekről egyszer már bővebben szólottunk és a melyekből az ország már közel harmad-

fél ezer képzett tanitónőt kapott. Felső- és polgári leányiskola is egy pár száz jött létre városainkban, a melyekben a jobb módu családok leánygyermekei most mind rendszeres nevelést s oktatást nyernek.

Nem hagyhatjuk ezek közt különös említés nélkül a budapesti állami polgári tanitónő-képezdével kapcsolatosan szervezett leánynevelő-intézetet, mely csak pár év óta áll fen s már is országos figyelmet gerjesztett, s hivatva van arra, hogy az országban minden tekintetben legelső ilyen intézet legyen. Mert czélja épen az, hogy az úri családok leánygyermekei itt minden irányban teljes és rendszeres nevelés-oktatásban részesüljenek (ide értve az éneket, zenét, nyelveket és tánczot is).

De ezt mind csak bevezetésül említettük, hogy láthassák t. olvasóink egy általános pillantással is, mi minden történt öntudatosan a nőnevelés terén, mióta a magyar közoktatási miniszter intézkedik ez irányban is.

Most pedig térjünk főtárgyunkra, a *felsőbb leányiskolákra*. Ezek legelsője Budapesten 1875. év őszén jött létre. Az első szervezet szerint egy előkészítő és négy felső osztályból állott ez az iskola. Később az előkészítő osztály is beolvasztatott s a felmerült igények s gyakorlati tapasztalatok után az egész intézet hat osztályuvá alakíttatott, oly módon, hogy az első osztályba az elemi iskola négy osztályát már végzett, vagy ennyi ismeretnek megfelelő növendék léphetett.

Az első tervet *Molnár Aladár* nyujtotta be *Trefort* miniszternek, aki mint minden közoktatási és mivelődési eszmének barátja, a Molnár tervezetét felkarolta s azonnal elment maga Bécsbe és Gráczba, megnézni az ottani hasonló intézeteket. Haza jövén, a Molnár tervén változtatott egyet-mást a mi viszonyaink szerint s aztán fel is állította az első ilyen intézetet s annak igazgatójául magát Molnár Aladárt bizta meg. Pár év mulva ezen első felsőbb leányiskola igazgatója *Berecz* Antal, az intézetnek erre egyik hivatott tanára lett, mely idő alatt a maga nemében az ország ezen egyik legszebb és fontosabb leány-tanintézete teljes kifejlődését elérte.

Azutáni években még hét ilyen iskola keletkezett Trencsénben, M.-Szigeten, Sopronban, Lőcsén, Pozsonyban, Besztercze bányán és Kolozsvártt. Ez utóbbi kivételével mindenik állami, sőt a kolozsvári is 3500 frt évi államsegélyben részesül.

Ezek után olvasóink sejthetik ugyan, hogy mi a czélja ezen felsőbb leányiskoláknak; de mivel minden tanintézetnél, ugy ezeknél is a fősuly abban van, hogy a közönség s főleg a szülők, kiknek leánygyermekeik vannak, tudják tisztán, mit várhatnak ezen intézetektől, épen ezt akarjuk t. olvasóinknak világosan megmagyarázni.

Első czélja a felsőbb leányiskoláknak, hogy az elemi oktatáson felül általános, rendszeres és lehetőleg teljes nevelést és oktatást s ezzel megfelelő társadalmi miveltséget is adjanak tisztességes és jobb módu családok leánygyermekeinek.

De erre nézve bővebb felvilágositást adnak az ilyen iskolákról a miniszter által kiadott szervezet következő szavai:

«Ezen nyilvános tanintézet czélja alkalmat nyujtani arra, hogy benne társadalmunk női tagjai nemük sajátlagossága és a társadalmi jelen viszonyok által feltételezett, de egyszersmind oly mérvü általános müveltséget szerezhessenek, a mely egyfelől élethivatásukra szükséges, és másfelől megfelel azon általános müveltségnek, melyet a férfiak saját életczéljaik érdekéből gimnáziumi és reáliskolai középtanodáinkban nyerhetnek.

E czél elérésére, mind a tanrendszernek, a tanfolyamoknak és tantervnek megállapitásánál, mind az egész oktatás meneténél, mind a növendékek felvételénél a következő alapelvek szolgálnak irányadókul:

1. A nevelés, oktatás és tanitás mind czélját, mind módszerét, mind a tananyagot illetőleg a pozitiv életviszonyokhoz és mindenek előtt a női egyéniséghez, s ennek jogosult sajátlagosságaihoz alkalmazott tartozik lenni.

2. Mint nyilvános középiskolákban a müveltség minden fényüzése kerülendő, és csak az taníttatik, a minek ismeretére nem csupán nehány növendéknek, hanem általános müveltségük érdekéből mindazoknak szükségük van, kik ezen tanintézetbe belépnek.

3. A tantárgyak s a tanítandó ismeretek mennyiségére és mérvére nézve, még a következő két szempont irányadó u. m.:

először, hogy csak az és annyi taníttassék, a mit és mennyit az egyes tanfolyamokban a rendelkezésre levő idő alatt, s a növendékek előképzettsége szerint kellő alapossággal lehet megtanítani;

másodszor, a főczél nem az, hogy a tanulók különféle tárgyakból sokféle ismeretet szerezzenek, hanem az, hogy egyes tanfolyamok bevégeztével egy bizonyos körü (vagy fokú), önmagában lehetőleg kerekded egészet alkotó, s részeiben összhangzó műveltséget nyerjenek; úgy, hogy ezen összhangzatos műveltségükből, mint alapból majdan határozott életnézetük és szellemi önállóságuk fejlődhessék ki.»

Aztán *második feladatuk* ezen intézeteknek, hogy ez a nevelés-oktatás és miveltség magyar jellegü legyen. És mindent összevéve, ez a kettős czél el is éretik. Mert vegyük első helyen a budapesti felsőbb leányiskolát, melyben a növendékek száma évenként már öt év óta 350 körül áll és csaknem minden osztály mellé pár huzamos osztályt kell állítani. Helyisége elég diszes, felszerelése s minden tanszerrel ellátása páratlan. A müködő tanárok s tanitónők száma 24, köztük az igazgatóval rendes tanár és tanitónő 14, segéd 4, hitoktató 4, és óraadó 2. Mindenben kiváló szakerők vannak alkalmazva egész a tornáig. Ilyen helyzetben s körülmények közt az intézet nem is lehet más, mint kitünő, és benne az oktatás olyan, milyent hazai intézet ez irányban leánygyermekeknek még nem nyujtott. Igaz, hogy drága bérházban lévén 34 tanterem s mellékhelyiségi szobával épen a főváros közepében, az intézet évi kiadása 51,000 frt körül áll; de e nagy összegnek felénél jóval többet fedeznek a tandíjak, a mi egy növendékre nézve évenként mindent számítva 90 frt.

És nézzük már most, hogy kiknek leányai járnak ezen iskolákba? Legnagyobb részben a fővárosban élő nagykereskedők, bankárok, háztulajdonosok s egyéb vagyonos családok gyermekei, a mely családok legnagyobb részében eddig magyarul nem beszéltek. Most ezek a leányok hat évig tanulva és folyvást magyarul s magyar szellemben tanítva, olyan kedves és alaposan mívelt ma-

gyar leányokká válnak: hogy otthon családjukat s ha férjhez mennek, uj családjukat is egészen magyarrá varázsolják. Igy van ez és igy kell lennie; mert ez a természet törvénye.

Az egyik vidéki felsőbb leányiskola felállítása tervezésekor épen *Trefort* miniszter urtól hallottam fejtegetni, hogy a régi német Elzasz és Lothringia népe miként franczíásodott el oly nagyon, hogy most midőn megint visszakerültek e tartományok a német birodalomhoz, a nép most is erős franczia érzelmü s oda vágyik vissza.

A magasabb és finomabb kultura okozta azt, melyben nagy része volt a női kulturának s abban a női tanintézeteknek. A nő hódít a családban s a társadalomban s ezzel viszi a férfit is, apát, férjet s különösen gyermekeit. És ezt az igazságot nemcsak a lélektan, hanem a mult századok története is mindenütt bizonyítja.

Még egy ide vonatkozó tanulságos esetet kell felhoznom. Mikor a trencséni felsőbb leányiskola felállítása ügyében Trencsénben jártam, ott a vezető uraktól általában azt hallottam s tapasztaltam is, hogy ők, a kik a megye sorsát leginkább intézik, tudnak ugyan magyarul is beszélni; de otthon családjukban a nők és gyermekek bizony csak németül beszélnek, — mert a nők leánykorukban többnyire nehány évet bécsi vagy más ausztriai s morvaországi nevelő-intézetben tanultak, német miveltséget nyertek s hoztak haza a családi körbe s az meglátszott aztán rajtok egész életökben.

Ez tehát a felsőbb leányiskolák feladata vidéken is s különösen azon városokban, a hol a lakosság vegyes, nagy része nem magyar ajku, hogy módot adjon a vagyonosabb s miveltebb osztályok leánygyermekeinek az elemi tanulmányokon túl is rendszeres és hazafias szellemü tovább-képzésre és megfelelő miveltségre s egyéb női ügyességekre. A főczél maga a rendszeres kultura, melyet a század előhaladott miveltsége megkiván a nőktől is; a mellékes czél a nemzeti szellem ápolása s megerősítése.

Hogy a vidéki felsőbb leányiskolák kisebb mérvüek, mint a fővárosiak akár elhelyezés, felszerelés, akár a tanerők száma tekintetében: ez természetes; mert a vidéki városok igényei annyira

nem terjednek; növendék sincs annyi, 40-től 100-ig változik egy-egy ily iskolában; a tandíj is kevesebb, 25—30 frt egy évben, s ez is a vidéki viszonyok s a szülők anyagi állapotához képest több növendéknek elengedtetik.

De azért minden ily intézetnek elhelyezése, felszerelése s taneszközökkel ellátása igen tisztességes. És a maga vidékén aránylag mindenik kiválik. A tanerők is megválasztva s minden ilyen intézetben 7 rendes tanár és tanítónő alkalmazva, nem véve a hitoktatókat, rajz-, szépirás és tornatanárokat, kik együtt oly testületet képeznek, milyen más leányintézeteknél a vidéken nem található.

Sőt a vidéki felsőbb leányiskolák két tekintetben a budapestihez képest előnynyel bírnak; egyik előnyük az, hogy mindenikhez négy osztályu *elemi iskola is van csatolva*, hogy a kis leányok már az elemi iskolában kellő oktatást, nyelvi ismeretet s kézi munkákban némi jártasságot szerezzenek, hogy aztán a felsőbb osztályokban sikerrel haladhassanak. Másik előnyük az, hogy a vidéki felsőbb leányiskolákhoz *bentartás minden ellátással* (internatus) is szerveztetett egyik vezértanítónő felügyelete s vezetése alatt. Ez azért van, hogy a távolabbi vidékeken lakó szülők megnyugvással helyezhessék el gyermekeiket magában az intézetben teljes ellátás tekintetéből is. Igaz, hogy ezért a szülőknek minden leánygyermekök után egy év alatt 250 frtot kell fizetniök havi részletekben. De hát bárhová vinnék is az ilyen növendékeket nevelőbe, ennél kevesebbel teljes ellátással ily módon el nem helyezhetnék. Hiszen tudva van, hogy két, három, sőt négy annyit is kivánnak magán intézetek is, melyek pedig az állami felsőbb leányiskolákkal s illetőleg nevelőintézetekkel nem versenyezhetnek, a mint azt fentebb kifejeztem. Nem versenyezhetnek azért sem, mert egy vidéki állami felsőbb leányiskola évi költsége (nem számítva az internatust, melyet a szülőknek külön kell fedezniök), 8—10,000 frtra megyen, melyből a tandíj egy-két ezeret fedez, a többit az állam pótolja; a magán intézeteknél ezt a különbözetet is a szülőknek kell fizetni; vagy ha nem fizetnék, akkor szükségkép a tanerők, a taneszközök és ellátás bizony kifogás alá esnének.

Egyébaránt a budapesti egészen kifejlődött állami felsőbb leányiskolát kivéve a többi még mind fejlődésben van.

Ezen iskolák tanterve s szervezete ujabb revizio után a mult nyáron adatott ki a közoktatási miniszter által. (Folyóiratunk mult évi VI—VII. füzetében [409—415 lap] ismertettük. *Szerk.*) A tantárgyak ezen intézetekben kötelezőleg: vallás- és erkölcstan, magyar nyelv és irodalom, német nyelv és irodalom, franczia nyelv és irodalom, történelem és földrajz, számtan és mértan, természeti tudományok, nevelés!an (ez csak a VI-dik osztályban). Ezek után ének, rajz, szépirás és kézimunkák, de ezen tantárgyak tanulásától felmentetnek az oly növendékek, a kik már szerzett ismereteik vagy testi alkatuknál fogva ezt kivánják. Végre rendkivüli tantárgy az angol nyelv és irodalom.

Különben minden ilyen intézet évenként nyomtatott jelentést ad ki az intézet minden viszonyairól, a melyekből a szakértők és érdekelt szülők oly részletekre is nyerhetnek bővebb felvilágosítást, melyeket én ez általános czikkben nem érinthettem.

Végzem soraimat azon meggyőződésem ismétlésével, hogy a közoktatási magyar miniszterium által felállított s még folytatólag felállítandó felsőbb leányiskoláknak jelentékeny missziójuk van a magyar nőnevelés és oktatás történetében és abban mulhatatlan momentumot fognak képezni.

Buzogány Áron.

IFJUSÁGI FOLYÓIRATAINK.

Ismertem egy kedves, igen kedves öreg urat, kit a gondviselés sok szellemi és anyagi jóval áldott meg, s kinek csak az az egy nagy szerencsétlensége volt, hogy agglegény maradt egész életén át. Kiválóbb szellemi képességei megóvták őt az agglegények szokásos félszegségeitől, nem volt sem gonoszkodó, sem frivól, sem pletyka, sem nőgyülölő. Egy tekintetben azonban mégis «különcz» volt: nem szenvedhette — látszólag legalább — a gyermekeket. Mintha elvágták volna beszéde fonalát, azonnal elhallgatott, ha gyermek lépett a szobába. Bizalmatlanul, majdnem félénken tekintgetett maga körül és semmiféle rábeszélés sem indíthatta beszéde folytatására. Pedig szeretett beszélni és kedves, szellemes elbeszélő volt. Sokan kinevették érte; engem pedig asszonyos kíváncsiságom arra ösztönzött, hogy egy alkalmas pillanatban kivallassam, s igy megtudjam az okát e nem gyakran látott egyéni sajátságnak: «Nem tudok a nyelvükön beszélni» — mondá némi keserűséggel — «s nem akarok kárt tenni lelkükben.»

«Nem tudok a nyelvükön beszélni!» milyen régen hallottam ezt tőle, s hányszor eszembe jutott, hányszor megemlegettem e sok tekintetben megszívlelésre méltó mondásáért! Most is önkénytelenül ő jutott eszembe, mikor a postás egyszerre három új »*ifjúsági folyóirat*» mutatványszámát tette asztalomra. Az ő emléke okozhatta, hogy nem nagy örömmel, bizalmatlanúl tekintettem az előttem fekvő lapokra.

Bizony pedig az nem épen méltányos cselekedet volt tőlem. Ifjusági irodalmunk oly szegény, hogy örvendenünk kellene, ha az arra hivatottak közül minél többen vállalkoznak mivelésére. Lám az angol, a franczia, a német, e részben is sokkal gazdagabb nem-

zeteknél mily buzgó támogatásra találnak az ifjusági iratok szerzői, kiadói. Nem tartják ott kicsinyesnek az ifjusági irodalom támogatását, terjesztését, mivelését sem az államhatalom kormányosai, sem az iróvilág előkelőségei. Mig nálunk: «a nagy közönség ridegsége és közönye már csirájában elfojt minden ilyen irányu mozgalmat»; en is — pedig az ifjuság barátjának vallom magamat — láttatlanban itélek s bizalmatlankodom ott, hol talán örvendeznem kellene s támogatásomra, pártolásomra lenne szükség.

Igaz, igaz! csak az az új irodalmi jelenség ne folyóirat — ne ujság lett volna! Öreg barátom fülemben csengő szavaira nem gondolva is borzadok az ifjusági lapoktól. Persze a magunk — a felnőttek — újságairól véve példát azt hiszem, hogy az újságok felszínességre, állhatatlanságra, zavaros fogalmakra juttatják az ifjakat, s képtelenekké teszik őket a valódi lélekmivelő, komolyabb, nemesebb olvasmányok élvezésére. Isten mentsen, hogy a hirlapirodalom ellen általában szólni akarnék. Nekünk felnőtteknek szükségünk van a hirlapokra. Az élet gondja nehezedik ránk; kell, hogy naponkint ha csak egy-két perczre is (a mások ügyebajával foglalkozva!) felüdítsük magunkat az újságolvasással. Nélkülök nem kisérhetnők figyelemmel a tudomány, ipar, kereskedelem életjelenségeit, melyek pedig napi foglalkozásunkba, kenyérkeresetünk módozataiba figyelmen kívül nem hagyható erővel játszanak bele. Hát a politika, művészet, a sport és divat?... Nem, mi nem lehetünk el a hirlapok nélkül; s ha látjuk is, hogy némely gyöngébb emberi teremtményt a mértéktelen újságolvasás megszédít, megtántorít, megront: vigasztaljuk magunkat azzal, hogy: «a méh a mérges virágból is mézet szív.»

Csakhogy a gyermekek nem méhek, s bizony jól meg kell válogatnunk olvasmányaikat, ha azt akarjuk, hogy ezek az ő kedélyüket meg ne mérgezzék s hogy lelküket a nyomdafesték be ne feketítse. Nekik nincsenek a felnőttekéihez hasonló érdekeik. Mi nekik a politika, a sport, a divat? Mire való nekik az időhöz kötött folyóirat? Az ő olvasmányaikat az «örökszép» elmetermékek soraiból kell vennünk, melyekre nézve mindegy, ma vagy évekkel ezelőtt irattak-e. Az ő olvasmányuk legyen egységes, tartalmilag

és formailag szép, felfogásukhoz és érzelemvilágukhoz mért, egészében és részleteiben igaz. Nyujthat-e ilyet egy folyóirat? Egy folyóirat, melyet a kitüzött napra (van vagy nincs hozzá elég alkalmas anyag, egyaránt) meg kell tölteni. A szedőgyerek vár s a szerkesztő jóakarata nem elég arra, hogy tartalmilag és formailag kifogástalan olvasmányokkal töltse meg a lapot. De ha a legszebbet nyujthatja is a folyóirat, rendesen csak darabokban nyujtja azt. Azok a «folytatásos» czikkek, ha a verseknek, meséknek vagy elbeszéléseknek gyöngyeit képezik is, olyan összetört gyöngyök csupán, melyeket a gyermeki lélek nem bír összeilleszteni; az időnként olvasott részek harmóniáját nem tudja felfogni s nem élvezheti a mű egységét. S ha az ifjú a lapot kezébe veszi, olvas egy folytában egy darab verset, egy novellatöredéket, mese-, színdarab- és regényrészletet, apróságot, hireket, hasznos tudnivalót, betű- és számrejtvényt, «kérdéseket és feleleteket . . .» Touts comme chez nous! Bizony-bizony nem nyer semmiről sem tiszta világos képet, csak olyan kaleidoskop féle káprázatot. Mi haszna van belőle? Egy jó könyvből mindig több gyönyört s több erkölcsi és szellemi hasznot merithet. Az való neki.

Lehet, hogy ez nagyrészt előitélet, hogy mások jobb véleménynyel vannak az ifjúsági folyóiratokról . . . Úgy kell lenni; különben nem indítanának egyszerre három új lapot «újévi ajándékul» a «kedves magyar ifjúságnak.» De engem még eddig senki sem győzött meg az ifjúsági folyóiratok szükséges voltáról (azt tartják nem is lehet az asszonyt okokkal meggyőzni), s igy nem csoda, ha k fejtett előitéletemhez képest bizalmatlanúl szakgattam fel a szóban levő mutatványszámok borítékait. Csak jól megválasztanák mit nyujtsanak s tudnának legalább az «ifjak nyelvén beszélni!» — gondoltam magamban.

«*Magyar Ifjuság*» czimet visel az egyik lap. (Szerkesztő Kürthy Emil.) Sok szép igérettel kezdi pályafutását. Ime mutatványul: «Hasábjain találsz vonzó elbeszéléseket, regéket, meséket, adomákat, melyek szórakoztatni fognak a fárasztó (!?) tanulás után; találsz érdekesen irt tudományos czikkeket; ismertetéseket, leirásokat; újabb buzdításul tanulmányaid folytatására; törté-

nelmi vázlatai kegyeletet ébresztenek szivedben hazánk multja iránt stb. stb. . . Lendületes költeményei nemesítsék szívedet, szelidítsék kedélyedet! fejtörő talányok, elmés rejtvények, furfangos feladványok élesbítsék elmédet! A napi események rövid leírása ismertessen meg a világ folyásával!» Majdnem sok a jóból; pedig még a «közérdekű kérdések és feleletek» rovatának s a középiskolák önképzőköreinek beléletére vonatkozó tudósításoknak is szívesen nyit tért» a szerkesztőség. Képeket, szépeket s eredetieket igér. Nos? . . a programm sem jobb sem rosszabb a többinél. Sablonszerü. Szerencsésebb volt a szerkesztő munkatársai névsorának egybeállításával. Koszorúba fűzve találjuk itt az irodalom kitünőségeit. Győry Vilmos és Mikszáth Kálmán a főmunkatársak. Nem joggal várhatjuk-e tőlük a legjobbat, mit az ilyenféle ifjusági irat nyujthat. S nem vagyunk-e kénytelenek ellenkező nézetünk daczára tisztelettel hajolni meg az oly vállalat előtt, melyet Jókai, Csiky, Ágai, Bartók, Berecz Antal, Herman Ottó, László Mihály, Mayer Miksa, Nogáll Janka, Rákossy, Törs Kálmán s más jeleseink támogatnak . . . Csak folyóirat ne volna! Igy nem békít ki vele teljesen sem az, hogy csak a *serdültebb ifjuság* lapja akar lenni, sem az, hogy mindent, mit programmjában igér, lelkiismeretesen törekszik beváltani.

Sokkal szegényebb — noha épen annyit igér — az a másik két lap, melyeket a «*Magyar Ifjuság Lapja*» és «*Leányvilág*» czímen Dobozi István ad ki. Úgy látszik, versenyvállalata akar lenni a «Magyar Ifjuság»-nak. Csakhogy az összehasonlításnál Dobozi úr testvérlapjai húzzák a rövidebbet. Programmja — no az ép oly változatos (majdnem szó szerint az) mint a föntebbi. Szerkesztői: Dr. Toldy László és Kalocsa Róza tanító emberek, a kiknek tudni kellene, mi való az ifjuságnak, mi nem. «Ebben» — mond a kiadó — «megnyughatik ő is, meg a közönség is.» És munkatársai? Többnyire «névtelenek.» S a közlött dolgozatok? Többnyire kölcsönvettek: «mutatványok.» Még ha valami érdemes (szép, vagy igaz, vagy hasznos) mutatványok lennének! De a Kalocsa Róza «Tündérkertjéből» vett mese: «A kis ördög születésnapja» (A Magyar Ifjuság Lapjában) bizony nem ezek közül való. A tanulságos

czikkek unalmasak, pongyolák vagy mint «Toussaint-Langenscheidt franczia önoktatási levelei» (a Leányvilágban) épen nem készültek ifjusági folyóirat számára, de meg eléggé ismeretesek is. De még ez mind semmi! Ha selejtes is a tartalom, meg tudnók bocsátani a szerkesztőknek, csak ne rína ki úgy minden sorukból az anyagi haszon, az előfizetőfogás vágya. Vagy lehet-e másra magyaráznom a «Leányvilág» következő igéreteit: «Ha előfizetőink óhajtanának valamely különösebb mintát, monogrammot, leányoknak való öltözék mintát, vagy bármi e nembe vágó dolgot, kiki szíveskedjék kívánságát velünk tudatni s mi a következő számok valamelyikében megrajzoltatjuk.» «Itt csak az étlapot adjuk, de olvasóink levélben hozzánk intézett kérdésére leírjuk bármely étel készítésmódját is» és végre az 1-ső szám szerkesztői üzeneteként: «*Előfizetőnk közül azon növendéklánykák nevei, kik mind a három talány helyes megfejtését a kitűzött határidőre beküldik, czédulára iratnak, s a kinek neve elsőnek kihuzatik, az lesz a nyertes. A jutalom abból fog állani, hogy a nyertesnek arczképét megrajzoltatjuk és lapunkban kiadjuk.*» Ez talán még Amerikában is sok lenne reklámnak! S ez a lap, a mely nem riad vissza attól, hogy ily módon a hiúság, az üres külső csillogás mételyét terjeszti növendéklányaink között, az ifjuság barátjának vallja magát! Nem lehet elég erővel tiltakoznom ellene. S nem lehet elég sürgetőleg ajánlani a «Leányvilág» szerkesztőjének, hogy ha lapja felvirulását óhajtja, mondjon le az ilyen «fogásokról.» Ezek miatt elveszthetí azok bizalmát is, kik elvileg az ifjusági irat_k barátai. Én? — Én erkölcsi felháborodással teszem le lapját a kezemből s azt kívánom, hogy inkább egy betűt se olvasson a növendék, mintsem ily gyarló, tartalmilag és alakilag egyaránt tömérdek kifogás alá eshető lapok olvasására vesztegesse idejét. . . De hát istenem, miért is nincs mindenkinek annyi önismerete s önmegtagadása, hogy hallgatni birna, ha nem tud az ifjak nyelvén szólni!

Sebestyénné Stetina Ilona.

A GYERMEKEK BÜNTETÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ.

ANYÁKHOZ INTÉZETT RÉGI LEVÉL.

E folyóirat múlt évi füzeteiben Lederer Ábrahám tollából egy figyelemre méltó czikk jelent meg, melyben jeles pedagogusunk a tapasztalat és okoskodás minden fegyverével síkra szállt a testi büntetés ellen. Az olyan meggyőződést, mely, mint a Lederer-é, valóban tiszta forrásból származik, tisztelnünk illik még akkor is, ha a mienkkel nem egyezik meg, sőt ha a mienkkel homlokegyenest ellenkezik is.

Igénytelen nézetem szerint — ha szabad egy pár szóban véleményemet kifejezni, — a büntetések, s ezek között a testi büntetésnek alkalmazásánál azt a sokat emlegetett arany középutat kell választanunk, vagyis nem szabad a gyermekekben merő angyalokat képzelni, de viszont oda sem szabad őket sorozni az ú. n. «oktalan» állatok kategoriájába. Régi igazság, hogy a ki «bene distinguit», az egyszersmind «bene docet» ; hát én azt hiszem, hogy a ki az emberi természetet a maga alapjában és valójában tanulmányozta, és a ki azonkívül különbséget tud ember és ember, gyermek és gyermek között, az egyszersmind azt is tudja, hogy mikor várhat sikert a vesszőtől, és mikor a gyengéd intéstől.

De nem is azért nyúltam én a tollhoz, hogy Lederer úrral polemizáljak, hanem, hogy — régi szokásom szerint — egy még ő nála is régibb harczosunkat megszólaltassam.

A magyar szabadságharcz előtti évben jelent meg Pesten, Heckenast kiadásában Szabó Rikárdnak «Nők világa» cz. könyve, melyet a szerző Brunszvick Julia grófnőnek ajánlt. E könyv jóformán feledésbe is ment már, pedig az abban foglalt és az anyákhoz intézett XXIV levél, telve nevelés- és erkölcstani tanácsokkal,

megérdemli az elolvasást még ma is. Az eszmetársulás folytán Lederer czikkének elolvasásakor eszembe jutott a XXIV-ik levél, mely a büntetésekről szól s körülbelül a következőket tartalmazza:

— — Természetes, hogy azon anya lenne a legszerencsésebb, kit az ég a legjobb hajlamú gyermekkel megáldva, ezt úgy bírná nevelni, hogy soha büntetni ne kellene; mivel azonban még a legjobb s szelídebb indulatú embernek is — gyermeknek anyjával inkább — vannak perczei, melyekben jó szelleme mintegy elhagyni látszik s rendellenes tetteket követ el: *a büntetés a nevelésben nélkülözhetetlen.* Ha már az anya higgadt megfontolással belátja ennek szükségét, helytelen szeretetből eredő sajnálkozás őt a büntetéstől vissza ne tartóztassa; mert nem józan szeretet az, ha szeretetünknek tárgyát, midőn fölötte hatalmunk van, kihágásaiban jóváhagyásunkkal vagy elnézésünkkel többekre mintegy felbátorítjuk; e gyermeknél pedig ez épen kiszámíthatatlanul káros következményű, mert ha hibás, vétkes tette anyjának engedékenysége által megszentesíttetnék: megszokja ezeket, és habár későbbi korában ezeknek helytelenségét átlátandja is, de mivel az érzék az ész fölött lett nála uralkodó azáltal, hogy mindenben saját akaratát tanulta követhetni: nem sokat fog gondolni azzal, ha tettei sértenek-e jogot vagy törvényt? Azért ismételve mondom: a gyermek iránti szeretet vissza ne tartóztassa önöket a büntetéstől; ha megérdemli ezt, szenvedjen. Nem mondom, hogy szeretni megszünjenek gyermekeiket, midőn büntetni kell: sőt követelem, hogy szeretettel büntessenek; mert ha a büntetés felett nem leng az enyhítő szeretet, ez nem büntetés, hanem kínzás leszen. A büntetés czélja nem lehet bosszúból való megtorlása a gyermek vétkességének, hanem javítási szándék. E két szó: büntetés és javítás eléggé kifejezi, hogy a büntetés kiszolgáltatásánál a szeretet nélkülözhetetlen. Innét következik továbbá az, hogy ha bár átlátja is az anya a büntetésnek szükségét, de sohasem szabad annyira fölháborodnia, hogy indulatos elragadtatás határozza őt gyermekének megbüntetésére; okos emberhez, s különösen egy *szelídnek lenni kellő anyához* illetlen minden nemtelen kitörés, és a hevült vérnek forrongó láza közti büntetés már sokszor mily

szomorú következményeket vont maga után, minek mondjam el? Mily szívtelenség lenne a kis gyermeket, vagy általán bárkit is vadharagosan, minden nemesebb érzésből kivetkőzötten büntetni, s mintegy ennek kínzása által a vérnek fölforrását kihűteni! Az ilyen vad kitörések elölik a gyermeknek iránt ok való bizalmát; rettegve fog mindent tenni s zavarodásában több hibát elkövetni, mint egyébkint elkövetendett; félve fog önökre tekinteni, és az áldott szeretetnek boldogan összefűző kapcsai akként fognak tágulni, miként látandja a gyermek, hogy haragjukban sújtják őt; mert habár vétkezett, habár éreztetni kell vele tettének helytelenségét, mégis kíméletesen kell vele bánni, mert vadság őt daczossá teheti. Szelidség, kímélet lengje át a büntetést, higgadt megfontolás választassa meg ennek nemét önökkel; és ha megtörtént is, hogy türelmet vesztve fölindultak: várják be a felindult érzékek lecsillapulását, és meghidegült vérrel büntessenek, sőt bátran kimondhatják a gyermeknek, hogy sajnálják őt büntetni, de javáért ezt tenniök kell. Így a gyermek, ha látja, hogy nemcsak higgadt vérrel történik büntetése, de még anyjának sajnálkozása is követi ezt, eszmélni kezd, s meg fog arról győződni, hogy tette csakugyan olynemű volt, mi büntetést érdemelt, mert hiszen anyja sajnálkozva büntette: ha tehát ezt és így tette, mégis nagyot vétheteti.

A büntetés kiszolgálásában hatásra kell számítani, azaz: azon legyen az anya, hogy midőn büntet, sikerrel büntessen; mert ha ezt kifelejté számításából, czéltalanúl okozott szenvedést gyermekének; azért a büntetésnek több neműnek s fokozatosnak kell lenni, mi a büntetendő gyermeknek korához, kifejlettségéhez és hajlamaihoz alkalmazandó. Ugyanegy tényért különböző korú s hajlamú gyermekeket nem lehet egyenlően büntetni, mert meglehet, hogy a büntetésnek neme az egyiket megjavítja, midőn a másiknál hatását téveszti. És ne felejtsék el, hogy a gyermek nem tudja előbb tetteinek helyességét vagy helytelenségét megítélni, meg nem taníttatnék arra, mi a jó, mi a rossz. Ha még ilyenkor követett el hibát, akkor büntetni valóban oktalanság lenne; mert mit tudta szegény, mit kellett volna tennie? De ha már annyira ki vannak benne fejlesztve a tehetségek, hogy mind az anyjának

akaratát megérteni, mind a helyest a helytelentől megkülönböztetni képes, és nem gyermekes gondatlanságból, de szándékosan vétkezett: akkor már büntetendő. És itt mindenekelőtt a büntetés a gyermeknek felfogásához és érzékenységéhez szabott legyen. A büntetésnek sikeres alkalmazására ez szükséges; mert mi eredményt lehetne várni, ha a büntetésnek neme, természete, és mibenléte erkölcsi hatásával a gyermek felfogásának körén túlesnék? Az érzékenységére való ügyelet azért szükséges, mert ha ehhez képest való igen kemény büntetésre kárhoztattatnék, ez a gyermeknek kimondhatatlanúl fájna; és minek neki nagyobb fájdalmat okozni, mint megérdemlette; ha pedig az érzékenység benne keményebb és lágyan büntettetnék: akkor ismét a büntetésnek sikerére nem lehetne számítani. Mindezeknek tekintetbe vételével a büntetést a kihágásnak neméhez, nagyságához kell mérni. Csekély vétségért szigorún — keményen büntetni kegyetlenség lenne, és a gyermek szívét anyjától elidegenítené.

Ne büntessék soha előbb a gyermeket, mint mielőtt vétségének bizonyosságáról és büntetésre való érdemességéről meg nem győződtek. Elhirtelenkedéssel érzékenyen sértenék meg a gyermeknek kedélyét. Ha önmaguk nem voltak tanúi a gyermek vétségének, csak hitelt érdemlő vádak után induljanak, és mindig vizsgálják meg előbb higgadtan, vajjon a vádolt gyermek igazán bűnös-e vagy sem; mert alig marczangolhatja valami érzékenyebben a szívet, mint midőn tiszta öntudattal bírunk, és olyasmiről vádoltatunk, mit elkövetni eszünk — s keblünknek tisztaságával össze nem fér. — Amennyire csak lehet, azon legyenek, hogy minél kevesebb alkalma legyen a gyermeknek bűntett elkövethetésére, hogy így a büntetés is minél kevesebb esetben fordulhasson elő. A gyakori büntetést végre megszokja a gyermek, és hatás nélkül marad. Azért először lehető legkevesebb parancsot szabjanak a gyermek elé, mert tapasztalás tanítja, hogy hol sok a törvény: sok a törvénysértés is; másolszor mitsem jelentő és következés nélküli csínt tanácsosabb egyszer-kétszer elnézni, mint büntetni, mert így midőn nagyobb vétségek esetében beáll a szigorúbb büntetésnek szüksége, ez a gyakoribb büntetés miatt nem oly hatásos,

mint ha ritkábban alkalmaztatik. Ha az anya, gyermekének természetét ismerve, előre látja, hogy az nyilvánítandó akaratának ellenszegülni fog, és ha ez egyébként nem annyira fontos: jobb, ha ez akaratát nem is nyilvánítja, mint sem hogy gyermekének előre látott engedetlensége bekövetkezzék. De ez csak kevesebb érdekű és nem életbe vágó tárgyakról áll; ott, hol a gyermeknek akár testi, akár szellemi java forog kérdésben: ott az anyának szigorúan kell akarni, és engedelmességet követelni, mert mindent az éretlen gyermeknek belátására és kényére bízni nem lehet.

A büntetésnek nemeit részletenkint föl nem hozhatom, mert annyiféle lehet a büntetés, a mennyiféle a vétség és vétkezőnek hajlama, röviden: természete. Az okos és vigyázó anya legjobban meg fogja tudni választani, hogy javítás előidézésére mily esetben mily büntetést alkalmazzon. Csak egy neme a büntetésnek jut eszembe, mit soha semmiféle esetben nem helyeselhetek. Láttam egykor, hogy egy anya engedetlen gyermekét, kit gondatlan dajkája már a nélkül is sok kísértetes regével eltartott, egy sötét helyre ijesztgetések között elzárta. Alig gondolható ennél nagyobb fonákság! Valóban, azon anya, ki gyermekének lelkét ily félelmes képekkel eltölti, és csak éveknek hosszú során túl, vagy még ekkor sem kiirthatandó elfogúltságban mintegy megerősíti, és ki megengedi, hogy éretlen eszű gyermekének oly kísértetes mesék beszéltessenek el mulatságúl: az megérdemelné, hogy gyermekének nevelésétől eltiltva, maga nevelés alá jusson. Ki nem tudja, hogy a gyermeknek gyenge elméje minden benyomás elfogadására hajlandó? És ha ily sületlen ostobaságokkal terheltetik meg képzelete, még érettebb korában is egy szégyenítő és felvilágosodott fejhez illetlen előítéletnek rabja leszen. Olyneműijesztgetésekkel tehát, hogy majd eljön egy fekete ember, ki elviszen, s hasonlókkal büntetni a gyermeket, sötét helyre bezárni és képzeletét rettegtető képekkel eltölteni — a legostobább fonákság. Művelt anyákhoz írok; reménylem, kifejezéseimet nem fogják keményeknek találni, ha meggondolják, hogy a gyermek lelkét ily elfogúltság rabigájába fűzni, legkönnyelműbb gondatlanság nélkül nem lehet.

A büntetés nemeinek kiszolgáltatásában gyakran igen fontos

szerepet játszik a *testi büntetés*. Sok anya minden szeretete mellett, melylyel gyermeke iránt viseltetik, azon véleményben van, hogy mi sem idézi elő annyira az erkölcsi javulást, mint a verés, mert ez legérzékenyebben hatván a gyermekre, hatása is legsikeresebb, miután az erre való visszaemlékezés nyomai leginkább bevésődnek lelkébe, és ettől való rettegésében fél a rossznak elkövetésétől. — Előre bocsátom itt mindenekelőtt azt, hogy a legingatagabb alapon nyugszik annak erkölcsisége, kit csak félelem tartóztat vissza a rosszaságtól; mert azon pillanatban, melyben megszünik az ilyennek büntetéstől való félelme, s alkalma leszen rosszat elkövethetni, az minden legkisebb meggondolás nélkül fog az érzékiségével ellenkező erkölcsi jótól elfordulni. Ne a büntetéstől való félelem, hanem az öntudat tisztaságának megőrzése serkentsen mindenkit jóra. Így ha a gyermeknél is csak a büntetéstől való rettegés leend egyedül az, mi rosszra ingerlő hajlamának féket vet, mivel ily nemtelen indító ok a rossz- es tiltottnak nem legyőzésére, hanem csak eltitkolására vezet; csak addig fog az a parancsok iránt engedelmességet tanusítani, míg anyja szemei előtt van; de mihelyest észreveszi, hogy senki se látja, azonnal túl fog lepni az elébe rakott korláton. Arra tanítsák tehát ideje korán gyermekeiket, hogy egy nemesebb ösztön, t. i. tiszta öntudatuk, nyugalmuk megőrzése tartóztassa vissza őket a bűnnek elkövetésétől: ekkor, ha a magokra hagyottság pillanataiban lepné is meg őket a rosszra vezérlő inger, küzdeni fognak az ellen, és vagy soha, vagy igen ritkán fog rajtok a gyöngeség diadalmaskodni. Az ily nemes és erényes jellemre szoktatott gyermeknél ritkán fordúl elő az anyára nézve azon kellemetlen eset, hogy büntetnie kellessék; mert nem félelem, de nemesebb rúgó adand tetteinek irányt.

A mi már a testi büntetésnek használatát és mikénti alkalmazását illeti, erről véleményem általánosan az, hogy nem sokat tartok annak jóságáról, kit testi fenyítékkel kell a rossztól visszariasztani, és jóra kényszeríteni. Csupán elméletileg tekintve, nincsen az emberi méltóságot valami lealacsonyítóbb és minden jobb érzést elfojtóbb mód, mint a verés, — mit azon kegyeletnél fogva, melylyel ember ember iránt viseltetni tartozik, lehetetlen nem

kárhoztatni. Igazán, ha csak kis mértékben meleg és az emberiségnek e földön való legmagasabb eszméjét saját magunkban tisztelő érzés honol szívünkben, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy azon testet, mely sok tekintetben a lélek magasztos működéseinek ad életet, azon testet, mondom, verni a legnagyobb méltatlanság; és ha már a polgári társadalomba történt összeszövetkezés adta hatalom jónak látta is addig, míg a nagy tömegnek fokonkint fejledező czivilizációjához illendőbb büntetésnemek hozatnak be, testi fenyíték által korlátolni a bűnök terjedését: de hogy egyes ember egyes, bármi parányi s alávaló embertársa irányában hasonlóúl cselekedhessék, a legnagyobb jogtalanság védelmezése nélkül állítani nem lehet. Csalatkoznék, ki ezek után azt hinné, hogy azon túlságosan filantropikus elméletiek közé tartozom, kik a bűnössel való eljárásban oly nem annyira illedelmes, mint udvarias szelídséget s engedékenységet követelnek, hogy a bűnös a reá mért büntetésben tettének nagyságát nem érezve, azért érzékenyen meg ne lakoljon. Szenvedjen, igen, a vétkes, azt akarom, könnyelmű s szándékos kihágásaiért, mások jogainak önkénytes sértéseiért ne kényelemmel, vagy szánakozás-szülte lágysággal jutalmaztassék, hanem szenvedjen szigorúan; csak azt szeretném, ha azt sem felejtenők el, hogy még a bűnösben sem szabad az emberi méltóságot lábbal tapodni, mert akkor sértjük a Teremtőt. És ugyan a verés nemesebb, erkölcsösebb irányra vezeti-e a lelket, szentebb érzésre heviti-e a szívet? Nem! Méltóságának lealacsonyításáért keservesen fog szenvedni a lélek, kínos fájdalmában fel fog zokogni a szív, de nem erkölcsileg javulni, sőt mind a kettő bosszúval fog eltelni azok iránt, kik meggyalázták.

Azonban a mindennapi, a gyakorlati életben kénytelen az ember e magasztosan szép eszméit kissé alább hangolni. A nagy tömegnek gondolkozása és érzése nem áll még a kifejlődésnek, a műveltségnek azon fokán, hogy a társadalmi viszonyoknak következtében az illetők kényszerítve ne látnák magukat a bűnöknek megtorlásában kissé szigorúbban és érzékenyebben ható eszközökkel fellépni. Ha a czélszerű nevelés-adta nemes érzés minden emberben egyenlően ki lenne fejtve, és a polgári osztálynak legalsóbb

fokán álló vétkes a szellemiebb bánásmód értelmét kellőleg fel bírná fogni: akkor igen, minden testi büntetésnek azonnal való eltörlésére rögtön kimondanám szavamat: de mivel a közéletből merített tapasztalás bebizonyította, hogy ha nem mindenkor is, de némely esetekben meg volt a verésnek a maga hatása: azért a testi büntetést gyakorlatilag véve bizonyos esetekben nem látom feleslegesnek addig, míg czélszerű nevelés által annak szüksége nélkülözhetővé leszen. De a verést csak a legvégsőbb és egyedül csak oly esetekben alkalmaznám, midőn minden egyéb kísérletem a bűnös makacsságán megtört, és ekkor is előbb megvizsgálnám, vajjon a büntetendő egyénben, habár legalsóbb fokán is áll a társaságnak, nincsen-e ha nem is nevelésileg, de természetileg annyi nemes érzelem kifejtve, mely szelidebb bánásmód felfogására képes? — és ily esetben a verés ellen szavazok, mert nincsen, mi érzékeny embert jobban lealázzon és elkeseritsen, mint a verés.

Ezekből következtethetik, mennyire vagyok barátja a bottal való nevelésnek. Ki gyermekében minden szemérmet, minden jobb érzést el akar fojtani, vegyen botot kezébe, valahányszor az megtéved. És ha már megnőttek irányában nemcsak méltatlan, de lealacsonyító s kárhozatos az ily rendszer, annál inkább az gyermekek irányában; mert midőn az érettkorúak helytelen tetteik rútságát előlegesen megfontolhatják, a gyermekek éretlenségükben nem mindenkor tudják átlátni, mily ellenkezésben áll tettök az erénynyel, és így a beszámítás kisebb lévén, lágyabb (enyhébb) bánásmódra érdemesek. Vannak, s a helyzet- s körülményekhez képest lehetnek sokféle büntetésnemek, melyek a gyermek természetéhez alkalmazva érzékenyen sujtanak, és mégsem oly lealacsonyítók, mint a testi büntetés. Ez gyökeresen soha sem fog javítani; mert habár pillanatra a testi fájdalom a megbánás érzetét csalja is az arczra, de rettegéssel tölti el a lelket, mi bizalmatlanná teszi anyja iránt, és csak félelem fogja visszatartóztatni a rossztól, ez pedig mily nemtelen indító ok s mily bizonytalan óvószer az erkölcsi hanyatlás ellen, feljebb láttuk. A jól s gondosan nevelt gyermeket nem leszen szükség testileg büntetni, mert az ilyen ritkán fog kicsapongani, és ha tévedett is, szelid bánásmód által

czélszerűbben fog visszavezettethetni, mint bármi kemény, vagy épen testi büntetés által. Az oly gyermek meg épen, ki magas műveltségben való fejlődése mellett természeténél fogva érzékeny, ha megtörténhető tévedéseikor testileg fenyíttetnék, oly lelki sérelmet szenvedne, minek bántó nyomát évekig hordaná keserűen magában. Ha mégis a gyermeknek több esetben ismételt s megkísértett szelídebb eszközök által nem orvosolható makacssága épen elkerülhetetlen szükségessé tenné az utolsó nemtelenítő büntetés megkísértését: ám tegye, ha jónak s sikeresnek látja az anya, de ne felejtkezzék meg soha, e közben az illendő mérsékletet s higgadt indulatot megtartani, mert fellázadt vérrel mind testileg, mind szellemileg több kárt okozhatna gyermekének, mint erkölcsi hasznot. Emlékeztesse gyermekét, hogy midőn e végső eszközhöz nyúl erkölcsi javítására, ezt keseredett lélekkel teszi, mert tudja, hogy mennyire lealacsonyító verni, de mivel másképen nem reméli őt megjavíthatni, szigorúan kénytelen büntetni, — és a gyermek, ha minden becsületérzésnek szikrája ki nem aludt benne, higyjék el, meg fog javulni. Azt mondanom sem kell, hogy oly gyermeket verni, ki tettének helytelenségét felfogni nem, a büntetésnek súlyát csak testileg, de nem lelkileg érezni képes, nagy esztelenség; pedig láttam már anyát, ki még vánkosba pólyázott síró kisdedét veréssel akarta lecsendesíteni. És hogy rövid legyek, kijelentem, hogy a vesszővel való nevelésnek semmiképen barátja nem vagyok. Tanítsák meg gyermekeiket engedelmességre, oltsanak beléjök nemesebb ösztönt, mint a vessző suhogásától való félelmet; általában pedig minden büntetésnél, bármily nemű legyen, arra ügyeljenek, hogy azáltal a gyermek magát meggyaláztatva ne érezze, mert ez jellemére igen káros befolyással lehetne, és azért, a mennyire lehet, idegenek előtt meg ne szégyenítsék, mert ha ez gyakrabban megtörténik, megszokják és nem pirulnak el később idegenek előtt sem, bármi büntetéssel fenyítsék is őket, mi arra mutat, hogy a szégyennek érzete el van már fojtva.

Még egy igen fontos észrevételem van, minek tekintetbe vételét nem tudom eléggé nem ajánlani és ez az atyának és anyának a gyermek nevelése körüli tökéletes egyetértése. Az egyetértés az

élet göröngyeit lesimítani segítő elveknek becsepegtetésében, röviden: a gyermek jellemének alakításában múlhatatlanúl szükséges, de múlhatatlanúl szükséges különösen akkor, midőn egyik vagy másik a gyermeket büntetésre érdemesnek ítéli. Azért, ha az atya gyermekét büntetni akarja, akkor az anya — mint sokszor történni szokott — gyermeke jelenlétében sem tettlegesen, sem sajnálatát nyilvánító szavakkal ezt ne akadályoztassa. Ha az anyának nézete eltér az atyáétól, vagy viszont, a gyermek vétségének elítélésében: ezt szabadon s szeretettel nyilváníthatja később, de nem gyermeke előtt, mert az ily ellenkező bánásmódból a gyermek a büntetni akaró félnek igazságtalanságot tulajdonítand, és ez szülői iránti tiszteletlenségre vezet. A gyermek jelenlétében egyik fél sem bírálhatja a másik bánásmódját, ha csak a gyermeket tévedésbe hozni nem akarja, ezért szükséges mindenek felett az egyetértés: innét mit az atya megtiltott, azt az anya józanon meg nem engedheti; az anya, ki ily gyengének mutatkozott gyermeke irányában, előbb-utóbb fogja engedékenységének szomorú következményeit tapasztalni. Határtalan engedelmesség szülői iránt az első törvény, mit a gyermeknek megtartani kell, és ha az anya ezt így, az atya ugyanazt másképen akarja: tudni fogja-e a gyermek, kinek engedelmeskedjék; nem fog-e szükségképen egyik iránt engedetlen lenni? Az anya és atya közti egyenetlenségnek káros befolyása a gyermekekre nézve kiszámíthatatlan, és valamint ez a szülőknek jelenét keserítő a gyermekeknek pedig jövőjét megrontó ördögnek tekinthető: úgy az áldott összehangzás, mint egy őrző angyal biztosan s boldog jövőt igérőleg vezeti ki a gyermeket az életnek megfutandó pályájára. Ha pedig az összetartásnak áldott angyala ellebbent önök házas életének egéről; ha az atya befolyása a gyermekre nézve káros: akkor nem tudok mást tanácsolni, mint azt, hogy önöknek kötelessége kettőztetett szorgalommal megóvni a gyermeket atyja befolyásától. Szomorú kötelesség, de mellőzhetetlen. De még ekkor sem szabad a gyermek előtt atyja hibáit megróni, mert a gyermeknek atyját még tévedéseiben is tisztelni kell; és csak egyedül akkor, ha nagy a veszély, hogy a gyermek, atyja hibáit sajátjává indul tenni, vannak önök

felszabadítva (felhatalmazva), távolról megérinteni, mily veszedelmes az a jövő élet boldogságára, ha az ember ily vagy amoly tévedésekhez szokik. Ha ily nehéz sors jutott volna osztályrészükül, folyamodjanak ahhoz, kitől jön minden tanács és segedelem, hogy könnyebbítse meg útaikat.

Most már csak még egy kérdés támadhat itt : ha t. i. a gyermek mindenkor szentül megtartja a tartandókat, és erélylyel óvja magát a tévedésektől, vajjon érdemel-e jutalmat, és célirányos-e jutalmazni? Tagadhatatlan, hogy érdemes a jutalmazásra, és egy kevés kedvezésben minden esetre részesülhet; de nem tartom célirányosnak megjutalmazni mindannyiszor, valahányszor oka van az anyának vele elégedettnek lenni, mert így majd csak a jutalom reménye lelkesítendi jóra, mit mindannyiszor elhagyand, valahányszor e remény nem kecsegteti. Szoktassák őt erényességre jutalom reménye nélkül, mert kit csak ez lelkesít nemes tettekre, annak tettein mindig az önérdek, az önhaszonlesés szaga ömlik el. A szívben, az öntudatban érezze az ember tetteinek jutalmát, és ki ennél többre nem vágyik, annak jelleme aranytiszta. Ne szoktassák tehát a gyermeket jutalomvárásra, hanem iparkodjanak előtte megfoghatóvá tenni, hogy valamint kötelesség-mulasztásért legjobban ostoroz : úgy a teljesítésért legédesebben jutalmaz az — *öntudat*.

Bánfi János.

HÁZI ÁLLATAINK EREDETE.*

(Első közlemény.)

Az a számtalan igen különböző haszon és előny, melyben a megélhetés szempontjából határozottan a természetre utalt embert az állatok közül kiválóan a házi állatok részesítik: bizonyára eléggé nagy mértékben érdemesíti őket arra, hogy leszármazásuk nemesi törzsfáját összeállítsuk. Hogy pedig e feladat megoldására irányított törekvésünket annál biztosabb siker koronázza, lássuk mindenek előtt azt, hogy tulajdonképen melyek azok az állatok, melyeket együttesen házi állatainknak nevezhetünk, hogy van-e különbség a házi és a szelidített állatok között, hogy jelenlegi házi állataink őseit hol kell keresnünk, s mikor jelentek meg azok először az ember társaságában?

A felelet arra a kérdésre, hogy mily állatokat nevezünk házi állatoknak, első tekintetre igen könnyűnek látszik, de az a körülírás, hogy az ember által évezrek előtt megszelidített, azóta folytonosan tenyésztett s a tenyésztés folytán az ősalaktól rendkívüli mértékben elütő oly állatok, a melyek az ember háztartásában nélkülözhetetlen tényezők gyanánt szerepelnek s ezen állapotban szaporodnak, házi állatoknak neveztetnek: nem minden tekintetben szabatos. Ugyanis számos példa azt bizonyítja, hogy különböző házi állatainknak basztardjai, a melyek épen oly fontos házi állatok, mint akármelyik törzsalakjok: vagy egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben bírnak szaporodásképességgel, míg más esetekben az egyszerűen mégszelidített állatok fogságukban utódokat hoznak

* Kivonat a Kolozsvári orv. term. tud. társulat s az Erd. muz. egylet term. tud. szakosztályának természettudományi estélyén 1883 novemb. 10-én felolvasott hasonló című népszerű dolgozatból, mely egész terjedelmében a nevezett társulatok kiadványában a népszerű szak 1883. évi 5-ik számát képezi.

létre. S a kérdés idők folytán még bonyolúltabbá fog válni azáltal, hogy egyes szelidített, vagy más földrészekből hozott állatokkal házi állataink állománya napról-napra fokozódni fog és tényleg fokozódik is.

Házi állataink számát én szükebbre vonom, mint azt mások teszik s ilyenek gyanánt csak a *kutyát*, a *macskát*, a *lovat*, a *szamarat*, a *házi disznót*, a *tulkot*, a *bivalt*, a *házi kecskét*, a *juhot*, a *tyúkot*, a *galambot*, a *házi ruczát* és a *házi ludat* tekintem, míg a szelidített, vagy fényűzési czikkek gyanánt idegen földrészekből importált állatokat nem sorolom házi állataink közé.

* * *

Az a kérdés, hogy mely ősöktől származnak le házi állataink, idők folytán több oldalú megvitatás tárgyát képezte s nagyon természetesen a különböző uralkodó nézetek szerint sokoldalú és változó magyarázatot nyert. *Nathusius*, ki különben kiváló zoológ és állatismerő volt, határozottan azt állította, hogy jelenlegi házi állataink állománya és minősége kezdet óta ugyanaz volt s hogy az fokozatos fejlődésnek nem volt alávetve; továbbá, hogy házi állataink vad ősöktől nem származhattak s nem is származtak. Vele szemben *Vogt*, *Settegast* és mások határozottan oda nyilatkoznak, hogy házi állatainknak őseit megfelelő vadak képezték s csak a fokozatos szelidítés, az ember közreműködésével nyílvánuló természetes kiválás folytán lettek házi állatokká. *Hartmann*, ki e kérdéssel szintén behatóbban foglalkozott, oda nyilatkozik, hogy házi állataink a szelidítés folytán vad ősöktől származnak. Erre a meggyőződésre ő, mint mondja, már 1859-ben jutott, mikor mint még igen fiatal ember Afrikában utazott, a melynek állatvilága igen alkalmas példákat nyújt a szelidítésre és házi állataink keletkezésére. Mai nap azonban az őslénytannak adatai és a *Darwin* tanának tételei e kérdésre is megadták a kellő feleletet s alig van valaki, a ki kételkednék abban, hogy házi áliataink a szelidítés, a tenyésztés és az ember által befolyásolt természetes kiválás útján vad ősöktől származtak.

A házi állatok megszelidítése természetesen az ember első

megjelenésével kezdődik, ki Európában egyes búvárok állítása szerint már a harmadkorban megjelent a világ színpadán, mások szerint azonban később és igen sok, ma már kihalt állatnak volt kortársa. De bár házi állatainknak, mint ilyeneknek története az ősember első megjelenésével veszi kezdetét, nem szabad s nem lehet hinnünk, hogy azok az ember megjelenése előtt jóval korábban ne népesítették volna be földünket őseikkel. Az ősállatokat tárgyaló őslénytannak napról-napra gyarapodó adatai az állatok földrajzi elterjedése tanának ujjmutatása szerint logikai sorrendbe szedve elvezetnek bennünket ahhoz a kezdethez, a hol házi állataink tulajdonképeni eredetét kell keresnünk, s bár a nyert felvilágosítások néhol még hézagosak, annyit mégis megtudunk belőlük, hogy a föld felülete és éghajlati viszonyai megszámlálatlan évek hosszú során át fokozatos, bár nem egy idejű változásokon mentek át. De megtudjuk azt is, hogy a föld felületének és éghajlati viszonyainak e változásai átalakító hatást gyakoroltak az állatvilágra s egyes állatoknak vagy teljes kihalását, vagy átváltozását, vagy pedig egészen más világrészekbe való átvándorlását idézték elő. Úgyszintén az is kitűnik, hogy egyes házi állataink legelső őseit a földfejlődés történetében a geológok által harmadkornak nevezett nagy korszak eoczén szakában nell keresnünk — oly korszakban, mikor még ember nem élt a földön.

Lássuk ezek után házi állataink eredetének történetét rövid vázlatban külön-külön.

1. **A macska**, bár az ember háztartásában aránylag későn kezdett szerepelni, mai napság, főleg mióta magtáraink és éléskamaráink hivatlan vendégei a bevándorolt patkánynemzet vitéz, vakmerő fiaival szaporodtak, csaknem az egész földön el van terjedve. Egy időben általában azt hitték, sőt sokan még ma is azt hiszik, hogy a házi macska ősének vadmacskánkat kell tekintenünk. Az újabb búvárlatok azonban határozottan kimutatták, hogy, bár az őskori barlangleletekben, a konyhahulladékokban s más, az ősember jelenlétére való helyeken a vadmacska csontmaradványai is megvannak, azért még sem ezt tekinthetjük házi macskánk ősének. Az a dicső ős, melynek utódja a mi házi macskánk, látta emel-

kedni a híres piramisokat, látta a terményitő Nilus áradásait és részesült mindabban a kegyeletben és tiszteletben, melyben az egiptomiak szent állataikat részesíteni szokták. Az a macska volt a mi házi macskánk őse, mely Egiptomban, Nubiában és Sudánban *Felis maniculata* vagy *nubiai macska* név alatt vadon még ma is él. Ezt szelidítették meg az ős egiptomiak, s miután nekik az egerek elfogdosásával igen nagy hasznot tett, életében imádták és halála után bebalzsamozva Bubastis városban temették el. Igen érdekesek e tekintetben azok a feljegyzések, melyeket egyik-másik görög tudós munkáiból olvashatunk. *Herodot* Kr. e. 430-ban már ismeri házi macskánkat és *Aielurus* név alatt említi. *Aristoteles* 330-ban Kr. e. oly híven írja le a macskát, hogy kétségtelenné válik, miszerint ő maga is látta és ismerte. A siciliai *Diodorus* Kr. e. 30-ban tesz a macskára vonatkozó feljegyzést.

Abból a körülményből, hogy *Herodot* előtt egyetlen író sem említi a házi macskát, továbbá hogy a görögök és rómaiak csak igen ritkán s akkor is nagyon röviden emlékeznek meg róla; míg ellenben az egiptomi legrégibb műemlékeken is megtaláljuk képeit: világosan kitűnik, hogy a házi macska ős hazája Egiptomban lehetett. Innen terjedt el aztán a világ minden részébe s igen valószínű, hogy legelőször kelet felé. Mahomed profétának már igen kedves házi állata volt, melyet annyira kedvelt, hogy a mint *Busbeck* megjegyzi, ha olvasás közben az asztalra könyökölt és a macska ruhájára feküdt, ha mindjárt templomba kellett is mennie készebb volt öltönye ujját levágni, mintsem a csendesen szendergő állatot felkölteni. A történelmi emlékek azt bizonyítják, hogy a házi macska Európában a Kr. utáni első évszázban még ismeretlen volt. Ezt igen szembetünően igazolja különösen az a körülmény, hogy bár a Vezuv kitörésekor eltemetett Pompéji romjai között igen sok házi állat maradványaira találtak, a házi macskának mégis semmi nyoma. *Palladius*-nak a keletrómai birodalom utolsó napjaiból származó adatai szerint a házi macskát legelőször Itáliában honosították meg s innen terjedt el aztán Európa többi tartományaiba is. *Brehm* különben erre vonatkozólag azt mondja, hogy Észak-Európában a macska a 10-ik évszáz előtt még isme-

retlen volt. Erre mutat a 10-ik évszázban megtartott walesi nagy gyűlés azon határozata, a mely *Howel-Lebon* indítványára körülírja a macska értékét s a büntetés fokát, a melylyel annak bántalmazói sújtandók. Ez az adat azért is kiváló értékű, mert világos tanúbizonysága annak, hogy házi macskánk nem származhatott a vadmacskától, miután ez esetben már igen régen kellett volna Angliában előfordúlnia.

Meg kell itt említenem még azt is, hogy a finom bundájú *karthausi macska*, a *persiai Khorosa macska*, a Kaukazusnak *kumána-macskája* s a már általános kedveltségnek örvendő és keresetté vált selyemszőrű, lombos *angora-macska*, bár közönséges házi macskánkkal szoros rokonságban áll, egészen más össel dicsekedik. E macska fajok csaknem mindenikének ősét ugyanis nem a *Felis maniculata* képezi, hanem Belső-Ázsiának *Manul* nevű macskája.

2. **A kutyának**, az ember e leghűségesebb kisérőjének, noha az egész földön el van terjedve, leszármazása igen nehezen állapítható meg. Annyi bizonyos, hogy ősei a világ színpadán igen korán megjelentek. Legelső nyomait már az eoczén korszakban megtaláljuk s ettől kezdve minden következő korszakban szerepelt különböző fajokkal az ember megjelenéséig. Arra azonban, hogy az ősember miféle kutyafajokat, vagy miféle vadkutyafajok basztardjait kezdette szelidíteni és házi állataivá tenni, még eddig megbizható és pozitiv adataink nincsenek. Alig van még egy oly házi állatunk, a melynek eredetéről a búvárok oly különböző és eltérő nézetben volnának. Egyesek szerint valamennyi kutyafajnak egyetlen őse volt, míg mások szerint a föld különböző kutyafajai és fajtái másmás ősöktől származtak. *Blasius* szerint az összes kutyákat a farkas, a sakál s még nehány vad kutyafaj utódainak tarthatjuk, s ő egyszersmind megerősíti *Pallas*-nak azt a nézetét is, hogy a különböző tartományok ősfarkas fajainak megszelidítésében és keresztezésében kell keresnünk a házi kutya eredetét. Ez értelemben nyilatkozik újabban a tekintélyes franczia zoológ és paleontológ *Gervais*, nem különben *Darwin* is. A búvárok más része, élükön *Giebel*-lel azt állítja, hogy kutyafajaink és fajtáink külön-külön

vad ősöktől származnak. Hogy a két nézet közül melyik a helyes, nagyon nehéz eldönteni, de az utóbbi nagyobb valószínűséggel bír.

A kutya az ember társaságában legelőször a dán konyhahulladékok között jelenik meg, s az első és egyedüli házi állat gyanánt tűnik fel. A svájczi czölöpépítmények között *Reutimeyer* a mi fürjésző ebünkre emlékeztető komondor maradványaira ismert. *Jeitteles* szerint a tőzegkutya szoros rokonságban áll a mi csúcskárunkkal és borzebünkkel, s annak kétségtelen utódai még ma is élnek Svájczban és Bajorországban, míg ellenben *Naumann* a borzebet egészen eltérő, ismeretlen származásúnak tartja. E tekintetben némi felvilágosítást nyújtanak az *Oportosen* király korából származott ó-egiptomi emlékek, melyeken egy világosbarna, sötéten tarkázott színű, nyúlánk testű kutyának képe van megörökítve. E kutyának egész testalkata igen élénken emlékeztet a mi borzebünkre. Lábai ugyanis rövidek, fülei meglehetős hosszúak, hegyesek és fölfelé állók. Erre egészen emlékeztetnek a belső-afrikai Niam-niam négereknek és a Loángo-partvidéknek bizonyos hosszúlábú kutyafajai is s nagyon valószínű, hogy a fürjésző eb, a csúcskár, a borzeb és ezek között szoros rokonsági viszony létezik. Különben *Jeitteles*, *Naumann* és mások oda nyilatkoznak, hogy a czölöpépítmények tőzegkutyájának őse az a kis sakál volt, a mely Európában, Afrikában és Ázsiában ma is él, még pedig igen különböző varietásokban. *Jeitteles* különösen azt tételezi fel, hogy a svájczi czölöplakók vagy Afrikából hozták át a már megszelidített állatot, vagy a mi valóbbszínű, hogy az a sakál, a mely Görögországban, Törökországban és Dalmácziában Curzola szigetén ma honos, az Alpok déli tájain akkor is élt s ezt szelidítették meg.

Az európai bronzkor embere szintén tartott kutyát, mely majd nyúlánkabb és agárszerű volt, majd pedig a mi vizslánkhoz, kopónkhoz és vérebünkhöz hasonlított. E kutya őseinek *Jeitteles* és *Naumann* a több alfajt képező kisebb farkasokat vagy farkaskutyákat tekinti, nevezetesen a *Canis lupastert*, a Senegáltól az indiai tergerig elterjedt *Dihbet (Dieba Authus)*, melyekhez sorolható Magyar- és Spanyolország bizonyos vidékeinek *kis farkasa*, Észak-Amerika *Prairiefarkasa*, a japáni *Yamaïnu* s az *ausztráliai Dingo*,

melyet korábban betelepített állatnak tartottak, de az őslénytani leletek kimutatták, hogy ez Ausztráliának épen oly őslakója, mint a milyen Új-Seelandnak az ő *Te Wai Punam*-ja és *Te Ikanamui-ja*, melylyel a benszülöttek hajdan a nagy, strucz szerű Moára vadásztak.

Hogy házi kutyánknak őseit különböző megszelidített vadkutya-fajok képezték, igen szépen bizonyítják az ó-egyptomi emlékek, a melyeken — eltekintve a borzebhez hasonló kutyafaj képétől — még négy más kutyafajta természethű képét is megtaláljuk, melyek közül az agárfajtáknak igen szép képviselői még ma is élnek Észak- és Közép-Afrikában. Legszebbek azok a példányok, a melyeket Sudán beduinjai egyesfogók gyanánt használnak. A lelógó fülű vadászkutyára emlékeztető és a vérebhez hasonló kutyafajtát Sudán belsejében ma is tenyésztik.

Az ős asszirok egy nagy, rövid fülű, angolszelindekszerű kutyának képét örökítették meg, a melylyel vadszamarakra vadásztak. Ezt illetőleg *Berjean* azt hiszi, hogy az a *Turner* által Tibetben észlelt óriás kutyafajjal volt azonos. A Ninive romjai között talált plasztikus kivitelű ábrákon egy hasonlóan nagy, lombosszőrű kutyafaj van ábrázolva, a mely Erzerum, Bajazid, Kars stb. vidékének armeniai és kurd juhászkutyáihoz hasonlít.

Az elősorolt egy pár adat is azt látszik bizonyítani, hogy az a sok, igen különböző házi kutyafajta, mely a föld legkülönbözőbb részeiben honos, legnagyobb részt más-más szelidített vad őstől származik. De ezt igen szépen bizonyítja az a körülmény is, hogy az egyptomi farkaskutya, a kis, ausztráliai Dingo, az európai kis farkas, a valódi sakál, a délamerikai Guara, a Kholson, India Dholeja stb. megszelidítve sok helyen valódi házi állat gyanánt szerepel. E kutyafajok, a melyek vad állapotban is élénken variálnak s néha egymástól feltünően eltérnek, természetesen a szelidítés, tenyésztés és a mesterséges keresztezés folytán mindinkább eltérő utódokat hoznak létre s összes kutyafajtáink származását ez okokban kell keresnünk.

3. **A lónak,** házi állataink e legnemesebb, legbüszkébb és legcsinosabbjának eredete az összes többi házi állatokéhoz mérten

a legjobban ismeretes s élénken tükrözi vissza azt a folytonos nemesedést, folytonos tökélyesedést, a melyen a földön való első megjelenésétől kezdve a mai napig átment. Legelső őse a közép eoczénban jelenik meg a nyúlánk testű kis *Plagiolophus*, továbbá az *Anchiterium* és *Anchilophus* alakjában, melyek közül az elsőt *Huxley* a ló legelső egyenes ősének tekinti, míg a más kettő a *Tapirokkal* való rokonság mellett bizonyít. Az európai és ázsiai mioczén szakban csak az *Anchiterium*, *Hippotherium* és *Hipparion*t találjuk meg mint a lónak ősét, mely utóbbi a plioczén szakban is még egyedül volt, míg ellenben az északamerikai leletekből egész sorozatát állíthatjuk össze a lovak őseinek. Észak Amerika eoczén korszakában az első lóalak a rókanagyságú *Eohippus* volt négy kifejlett ujjal s a hüvelyk, tehát az ötödik ujjnak durványával; de több oly alak is élt, a melyeket az *Orohippus*-nembe soroznak s a melyek körülbelől szintén rókanagyságuak voltak. Az Utah és Wyoming mellett talált *Orohippus* az *Eohippustól* abban különbözött, hogy mellső lábain négy, hátsó lábain pedig három ujjal bírt, melyek közül a nagy újjnak megfelelő a többinél erőteljesebb volt. Az amerikai mioczén szakban élt *Anchiterium*, *Miohippus* és *Mesohippus* már juh nagyságra nőtt s az *Orohippusoktól* főleg abban különbözött, hogy mindenik lábán csupán három ujja volt, míg a negyedik csak durványosan létezett. Ezekre következett a plioczén szakban a *Protohippus*, a *Hipparion*, az *Anhippus*, a *Meryhippus* és a Hyohippus, az európai *Hippotheriummal* közel rokon alakok. A *Protohippus* csak két és félláb magas volt s lábain épen úgy, mint a *Hipparionén* is, bár a három ujj megvolt, de a két oldalsó a földet nem érintette. A tulajdonképeni lóhoz legközelebb állott *a postplioczén* szakban élt *Pliohippus*, a mely már szamárnagyságú volt és lábai is egészen azonos alkotásúak valának a mi lovunkéival. A lovak őseinek sorozata tehát, mint ebből látszik, igen igénytelen törzsalakkal kezdődik, a melynek végtagjai a folytonos növekedéssel s a helyváltoztatás gyorsaságának fokozódásával egybefüggően módosúltak s ezzel párhuzamosan feje, nyaka s általában testének egész szervezete oly változásokon ment át, hogy a közbe eső alakok ismerete nélkül

bizonyára senki sem merné az ötujjú *Eohippust*, vagy a négy ujjú *Orohippust* a délczeg angol versenyló egyik ősének tartani.

Az így fokozatosan tökélyesedő lovat az ember már igen korán rabjává tevé. Szelidítésének nyomai már a történelem előtti idők sötét ködében vesznek el. A legelső jeleket és emlékeket a különböző helyeken talált lócsontok képezik az ember művészi hajlamának durva nyomaival, úgy szintén a rénszarvas agancsaira metszett lófejek stb. A Thayngen-barlangban Schaffhausen mellett egy rénszarvas agancsát találták meg egy felálló sörényű bozontos ló képével; s bár maga a kép elég művészi jártasságra vall, mégis nagyon messze maradt azoktól a képektől, melyeket az egiptomiak, asszirok és persák hagytak ránk. Ugyan e helyen találtak még szénpalába vagy barnaszénbe metszett két borzas lófej-mintát is, a melyek közül az egyik csalódásig hasonlít a *Landseer* és mások által festett hosszúszőrű *baskir-ló* fejéhez. Ezt a thayngeni borzas lovat, valamint a Beyrier-barlangban talált lómaradványokat *Reutimeyer* egy vad ló maradványainak tekinti s azonosítja azzal a borzas baskir-lóval, a mely Déloroszországban itt-ott ma is él, továbbá a kirgizek, a kalmukok és az ainok lovaival.

Mindezen adatok daczára azonban, a melyek az mutatják, hogy Európa ős népei a lovat már igen korán ismerték, eredeti hazáját mégis Európától távolabb fekvő vidékeken kell keresnünk. Minden jel oda mutat ugynais, hogy a házi ló eredeti hazájául Közép-Ázsia pusztái tekintendők. Közép-Ázsiának harczias mongol és török eredetű népei voltak az első lószelídítők. Tőlük terjed el a lótenyésztés előbb nyugat, majd észak és kelet felé a népeknek egymással való érintkezése következtében. Az ugyan kétségtelen, hogy legelőbb a mongolokkal és török eredetű népekkel szomszédos népek ismerkedtek meg a házi lóval rabló harczaikban, valamint az is, hogy Kis-Ázsia népei hamarább ismerték a házi lovat, mint az egyptomiak. Mindamellett is az ide vonatkozó legrégibb történelmi emlékeink Egyptomból származnak. Krisztus előtt körülbelől 1800 évvel az egyptomiak hódító hadjárataik alkalmával harczi szekereiket már lovakkal húzatták, mit a különböző emlékeken megörökített képek is tanúsítanak. Hogy Egiptomból és Kis-Ázsiá-

ból a lótenyésztés, illetőleg a lószelidítés aránylag későn terjedt tovább nyugot s különösen Görögország felé, bizonyítja a görög mithologiának a centaurokról szóló regéje. De hogy a lószelidítést a görögök Kisázsiából vagy Egiptomból sajátították el, azt hiszem eléggé szembetűnően bizonyítja ugyancsak a görög mithológiának az a tétele, mely szerint a lovat Attikának az Athené istennővel versenyező Poseidon adta ajándékba. Különben az összes európai népeknél is épen így vesznek el a mondák világában a lószelidítés és a lótenyésztés első nyomai, minek következtében pozitiv adatokra itt sem támaszkodhatunk.

(Folytatása következik.)

Dr. Daday Jenő.

MIRE ÉS HOGYAN NEVELJÜK LEÁNYAINKAT.

«Tiszteljétek és neveljétek a leányban a gyöngéd női természetet, a fínom szellemet, a bájt s a jövendőbeli hitvest és anyát, a megszemélyesített szeretetet: tiszteljétek és neveljétek benne az emberiség szívét.» E szavakkal írta körül egy régi pedagógus még a múlt században a nőnevelés czéljait. Ma a XIX. század kilenczedik tizedében így állapíthatjuk meg azokat: «Adjuk meg a nőnek ama lehetőséget, hogy női hivatásának körét egész terjedelmében megismerje; sokoldalú és lehetőleg tökéletes képezéssel képesítsük őt arra, hogy eme hivatását be is tölthesse. Mivel pedig az élet küzdelmei ma már a nőt sem kímélik meg, neveljük, őt úgy, hogy családjának támasza s ha kell, maga magának fentartója is lehessen. Ébreszszük őt nagyjelentőségű komoly feladatának tudatára s fejleszszük, erősítsük benne a munkaszeretetet, a munkabirást és kötelességérzetet.» S ha a nőnevelés czéljai általában ezek, joggal megkövetelhetjük az iskoláktól, hogy necsak ismereteket közöljenek, hanem jellemet is neveljenek s necsak a család számára, hanem az élet küzdelmeire is neveljék, a nőt; még pedig munka által, munkásságra! Fájdalom, a «jó családból» való leány ma még lealázónak tekinti a munkát. Azt hiszi, hogy vét a nőiesség ellen, ha hasznot hozó munkával foglalkozik és saját erejéből igyekszik magát fentartani. Kész nélkülözni, éhezni, nyomorogni, csakhogy a «rangjához» illő külszínt megőrizhesse. Pedig jaj annak a leánynak, a ki vagyon és támasz nélkül maradván, nincs fölfegyverezve az önállóság fegyverevel. «A munka boldogít.» Ezt szeretném iskoláink ajtára arany betükkel felírni; hadd látnák, hadd forgatnák elméjökben, hadd tanúlnák meg, hogy a becsületes, okosan végzett munka nem válik szégyenére, hanem legékesebb dísze a nőnek.

Leányaink nevelése azonban még távol áll ettől az ideáltól. Sem a család, sem az iskola nem halad az e felé vezető úton. A család nemcsak eltűri, de ápolgatja is a leánygyermekek henyeségét, kapkodásukat a külsőségek után, hivalkodásukat s iszonyodásukat a komoly munkától. Mióta iskolaügyünk a régibb korokhoz képest föllendűlt, a családban magában kevesebb történik a gyermekek nevelése érdekében mint valaha. A szülői ház mindent az iskolától vár, melyet nem támogat. Követelésekkel áll az iskola elé, de arról, hogy neki is vannak kötelességei az iskola irányában, megfeledkezik. S az iskola a családtól és társadalomtól elszigetelten, tisztán elméleti képzést nyújt növendékeinek; ismeretet ismeretre halmoz, a «sokat tudás»-nak áldoz fel mindent s keveset törődik azzal, hogy növendékei értik-e, és használni is bírják-e azt, a mit tudnak. Nem szoktatja őket tevékeny gondolkodásra, nem éleszti s fejleszti bennök az itélő tehetséget: szóval, az iskolai nevelés nem áll összhangzásban a gyakorlati élet követelményeivel.

Hogy e vádak, melyeket mind gyakrabban hallunk a lányiskolák ellen hangoztatni, mennyiben állják meg az igazság próbáját, ezúttal nem részletezem, bizonyítgatom. Csak a vallás- és közoktatási miniszter úrnak f. év aug. 11-én kibocsájtott rendeletére hivatkozom, a melyben ő a leánynevelés czéljait határozottan körűlírván, a felsőbb leányiskolák igazgatóinak meghagyja, hogy *«helyesen gondolkodó, munkaszerető, munkálkodni tudó, szerény és vidám, nem pedig tudományosságot negélyző, még kevésbbé tudákos nőket neveljenek.»*

Csak az így nevelt nő töltheti be hivatását a családban s számíthat arra, hogy megállja helyét az életben, ha magára hagyatott. De hogy ezt a kettős czélt elérhesse, hosszabb idejű iskoláztatásra s magasabb műveltségre van szüksége, mint a milyennel hajdanában beérhette. Közoktatási kormányunk nem is késett a kor eme követelményeinek eleget tenni: Budapesten, Pozsonyban, M.-Szigeten, Lőcsén, Trencsénben, Sopronban, Beszterczebányán felsőbb leányiskolákat állíttatott fel; de sem az egyház, sem a polgári községek nem követték eddig az állam példáját, nem bírtak

hivatásuk magaslatára emelkedni. Kolozsvár, a híres, «kincses» Kolozsvár, a legújabb időben azt a határozatot hozta, hogy négyosztályú felsőbb leányiskoláját csak akkor fogja hatosztályúra átváltoztathatni, ha a kormány az eddiginél nagyobb állami segélyben részesíti. Kassa — a különben áldozatkész város — örömest adná át polg. leányiskoláját a kormánynak, hogy ez azt állami költségen felsőbb leányiskolává alakítsa át — a maga erején nem teheti.

Sőt a hol ilyen iskoláink vannak is már, a társadalom ott sem karolja fel azokat kellő mértékben. A régi kerékvágásban megfenecklett közönségünk nem szívesen áldoz a leányok magasabb kiképzésére, pedig a nőket a szellemi tespedés bilincseiből fölszabadítani annyit teszen, mint a nemzeti jólétet és nagyságot megalapítani. Hadd szenteljek nehány sort ennek bebizonyítására.

A nő mint családanya és gyermekeinek első nevelője erkölcsi, szellemi fejlődésünk főtényezője. A férj, az apa rendszerint kevesebb időt tölthet családjában ma mint valaha; a házi rend fentartása, a gyermekek gondozása a nő vállaira hárul. A mit Schiller, a német költőhérosz ezelőtt száz évvel mondott, annak igazságát nem tagadhatjuk ma sem:

Der Mann muss hinaus
In's feindliche Leben,
Muss wirken und streben
Und pflanzen und schaffen,
Erlisten, erraffen,
Muss wetten und wagen,
Das Glück zu erjagen.
. . . . . .
Und drinnen waltet
Die züchtige Hausfrau,
Die Mutter der Kinder,
Und herrschet weise
Im häuslichen Kreise,
Und lehret die Mädchen
Und wehret den Knaben,
. . . . . .

Nemde a hű képe ez a családi életnek? Az anya gondozására van bízva a gyermekek testi és szellemi nevelése. Tetterőre neveli ő a fiút, hogy majdan megküzdhessen az élet viharaival, hogy felfegyverkezve jellemszilárdsággal, kitartó erővel törekedjék czéljai felé, hogy szabadon, előitélet nélkül tekintsen körül, s hogy mint önálló gondolkodó férfiú hazájának hű fiává s az emberiség hasznos tagjává legyen; ő gondozza leányát, képezi annak szivét s elméjét, hogy az egykoron szellemi frisseségével, szivbeli jóságával, nyájasságával és csendes munkásságával édenkertet alkothasson családja számára, édent, melynek kapuja előtt a boldogság angyala áll őrt. Igen, a nők, az anyák kezében van a családok boldogsága letéve s családok összesége az állam. A milyenné a gyermek a családban válik, olyan lesz az életben is. A gyermekkor benyomásai maradandók s a mit a gyermek a szülői házban lát vagy hall, az örökre be van vésve szivébe. Rückert, a par excellence pedagógiai költő, lelkesedéssel jelzi az első nevelés fontosságát, mondván:

O Väter, Mutter, o Erzieher habet Acht
Des wichtigen Berufs; wie gross ist eure Macht;
Die Zukunft habet ihr, ihr habt das Vaterland,
Ihr habt der Jugend Herz, Erzieher in der Hand.
Was ihr dem lockern Grund einpflanzt, wird Wurzel schlagen;
Was ihr dem zarten Zweig einimpft, wird Früchte tragen.
Bedenkt, dass sie zum Heil der Welt das werden sollen,
Was wir geworden nicht, und haben werden wollen.»
. . . . . .

Rousseau, a pedagógia bölcse ezt mondja az ő «Emil»-jében: «Az emberek mindig azzá lesznek, a mivé őket a nők nevelik. Azt akarjátok, hogy erkölcsi nagysággal legyenek felruházva: akkor mindenekelőtt a nőket tanitsátok meg reá, mi az erkölcsi nagyság.» Gœthe is rokonszellemű anyjának köszönhette, hogy a költők királyává lőn.

Első Napoleon, kit a történelem nagynak nevez, azt irá Staël asszonynak: «Asszonyom, teremtsen anyákat, kik képesek gyermekeiket nevelni!»

Igen, mindabban, a mi az emberiség fejlődésére nézve fontos és döntő, az anyák adják meg az ébredő léleknek az alapirányt; s valamint a növénynél már az első sejt képződésénél meg van határozva a plánta lénye és fejlődése, úgy a nevelés komoly munkájánál is a kezdetben van megalapítva a folytatás meg vég is. Bátran állíthatjuk tehát, hogy az első nevelés nem lehet közönbös a hazára nézve s hogy minden anya honleányi szent kötelessége gyermeke első évei felett különös gonddal és híven őrködni. Hogy pedig ezt tehesse, hogy nevelői hivatásának fontosságát egész terjedelmében felfoghassa, szükséges, hogy ő maga is szellemileg és erkölcsileg mívelt legyen. Igaz, a természet gazdagon ajándékozá meg a nőt eme nevelői hivatásának megfelelő adományokkal: megáldá őt anyai szeretettel, ösztönnel és fínom érzéssel. De, elegendő-e ma az anya emez ösztönszerű nevelési képessége, hogy megfelelhessen azoknak a követelményeknek, melyeket a pedagógia a gyermekek testi és szellemi nevelésénél érvényesíteni kíván? Nem. Ma már a nevelés tudományos alapon nyugszik s jogos az a kívánság, hogy a gyermekek okszerűen neveltessenek; jogos az a követelés, hogy az ösztön helyébe öntudat és értelmesség lépjen, hogy a véletlent a tervszerűség és a tökéletlenséget a nevelési eszközök czélszerű alkalmazása váltsa fel. A jó kertész a természet törvényei szerint ápolja a növényeket. Ismernie kell a talaj természetét és a vetemények sajátságait, hogy azokat észszerűen ápolhassa; a gondolkodó és képzett földmíves segítségül hívja a khemiát, a természettant, sőt az élettant is, hogy szántóföldjéből a lehető nagyobb hasznot nyerhesse. S mi, a kik mindezt természetesnek találjuk, az embernek, az Isten eme legtökéletesebb teremtményének, nevelését mégis az ösztönre bíznók?! — Nem, nem; te fiatal anya, ne támaszkodjál egyedül anyai szeretetedre, fínom érzésedre és ösztönödre! Az anyai nevelés ma már nem lehet tapogatódzás és kisérletezés; hanem oly nemes művészet az, mely csak a tudomány éltető világosságának segítségével teremthet egészséges, tökéletes gyümölcsöket.

De ugyanakkor, a mikor a nők számára magasabb színvonalú, alapos és gyakorlati műveltséget sürgetünk ép azért, hogy termé-

szetes hivatásuknak hathatósabban megfelelhessenek: nem mulaszthatjuk el, hogy ne irányozzuk a nőnevelés egy másik oldalára is a figyelmet, a melyet ha kellőképen nem veszünk gondjaink alá, legjobb akaratú törekvéseink is meddők maradnak. A szellemi nevelés mellett egyenlő rangú helyet követel magának a leányok testi nevelése is, melyet mindeddig annyira elhanyagoltunk, úgyszólván, semmibe sem vettünk.

Nem fogom a testi nevelés szükségességét bizonyítgatni, mert ez annyit jelentene, mint a Dunába vizet hordani.

Ma már minden mívelt ember meg van győződve arról, hogy a nevelés végczélja az *egész* embert előkészíteni a gyakorlati életre. Mivel pedig az ember testből és lélekből áll, nem művelhetjük az egyiket a másik nélkül egészségesen, harmonikusan. A rendszeres testgyakorlás fentosságát a fiúk nevelésében nem is kicsinyli senki sem; sőt a lányok nevelésében is készül az elfoglalni az őt megillő helyet.

Csak a módra nézve nem jutottunk még megegyezésre, a mely szerint az elvet megvalósítsuk.

Most mikor alapos reményünk van rá, hogy a közel jövőben a testgyakorlatok rendszeres és okszerű tanítását leányiskoláinkban is el fogják rendelni: nem lesz tán felesleges erről a tárgyról is egyet-mást elmondanom.

Teszem ezt azért, mivel egyrészt már évek óta foglalkozom ez «új» tantárgygyal és így alkalmam volt némi tapasztalatot szerezni, másrészt pedig azért, hogy nézeteimben mások, — kiknek belátása mélyebb, itéletük nyomósabb — vagy támogassanak vagy helyre igazítsanak.

Mit is kivánunk a leányok rendszeres testi nevelése által elérni? Mindenek előtt a hazának testileg, szellemileg ép, erős és egészséges nemzedéket nevelni. A mi szegény leányaink naponként 5—6 órát töltenek az iskolában s azon kívül órákon át el vannak foglalva otthon házi feladatokkal, zenével, idegen nyelvek megtanulásával és női kézi munkával. Miképen lehet itt csak arra gondolni is, hogy a hazának erőteljes nemzedéket neveljünk, ha e testet rontó rendszert nem ellensúlyozzuk? Csak egészséges anyák

képesek erős és ép gyermekeknek lételt adni. Azért a milyen szükséges leányainkra nézve az, hogy magasabb míveltséget nyerjenek, oly annyira pótolhatlan a tartós egészség és a testi fegyelemben edzett, erős test. Ha tehát azt akarjuk, hogy leánynövendékeink a szellemi megeröltetés mellett testileg el ne satnyuljanak: akkor részesítsük őket módszeres és rendszeres gimnasztikai gyakorlatokban. Ennél hathatósabb szer nem is áll rendelkezésünkre s a kártékony befolyást, melyet a mi házi és iskolai viszonyaink a leányok testére gyakorolnak, más módon nem is gyengíthetjük és ellensúlyozhatjuk. *

De a testgyakorlás nem csak arra szolgál, hogy erősíti és edzi leányaink testét; hanem ügyessé is teszi és lelki bátorsággal ruházza fel őket.

A test erélyes iskolázása által (ha a testgyakorlatok rendszeres alkalmazását úgy szabad neveznem) nagyban előmozdítjuk az anyagcserét a testben, a hol pedig ez meg van, ott egészség virúl s a lélek derült és vidám. Mindnyájan tudjuk, hogy mily édes a nyugalom s mily üdítő az álom a nap testi fáradalmai után. Ily álom után eltünik az a bizonyos hanyagság a magatartásban, biztosabb lesz a fellépés, ügyesebb a járás s a test minden mozdulata erőteljesebb, nemesebb és szebb. Szóval mind a test, mind a lélek ruganyosabbá válik. Nincs szándékunkban a rendszeres testgyakorlatok sokféle jó hatását elsorolni. Szükségesek azok, hogy leányaink majdan egészséges és erős anyákká válhassanak; hogy tanúljanak vidám elmével tűrni, magukat feláldozni és a szerencsétlenségben el nem csüggedni. Boldog az a család, melynek körében ily anya viszi a háztartás jogarát s boldog az a nemzet, mely többségében ily családokból áll!

* Hogy e mellett az iskolákban az egészségtani szabályokat is szigorúan meg kell tartani, az magától értetődik. Nagyon üdvösnek találnám, ha a kerületi orvos a kerületében levő iskolákat legalább is évenkint egyszer megvizsgálná s ha figyelmét nem csak az iskola külső dolgaira terjesztené ki, arra t. i., hogy a tantermek elég tágasak-e, a padok megfelelnek-e a kor követelményeinek és a világítás, fűtés, szellőztetés stb. nem hiányos-e, hanem egyszersmind a gyermekek egészségi állapotáról is tudomást szerezne magának.

De miképen honosítsuk meg a testgyakorlatokat leányiskoláinkban?

Sok évi tapasztalat nyomán és orvosi tekintélyek itélete alapján azt vélem, hogy a testgyakorlatokat csak 8—9 éves gyermekekkel szabad kezdeni. Az első és második osztályban csak gimnasztikai játékokat szabad űzni s ezeket az osztatlan népiskolában fiúk és leányok együtt is gyakorolhatják. A felsőbb osztályokban azonban más lesz a fiúk és más a leányok tan-anyaga. A gyöngéd, nyájas leánynak nyugodt és komoly vezetés kell, mely figyelembe veszi az ő gyengébb testalkotását.

Nála nem annyira az izmok erősítésére, mint a rendes vérkeringés és anyagcsere előmozditására kell ügyelni. Ha egyáltalában eredményt akarunk elérni, akkor naponként legalább is fél vagy háromnegyed órát kell e tantárgyra szánni s minthogy a testgyakorlat egyszersmind üdülésre is szolgál a szellemi munka után: azért legjobb délelőtt 10—11-ig vagy délután 4—5-ig, esetleg 3—4-ig, tornászni.

A mi a tananyagot illeti, leginkább az úgynevezett «szabad» gyakorlatokat, összekapcsolva helyesen vezetett rend- és botgyakorlatokkal, és a gimnasztikai játékokat kell alkalmazni; a szertornászatot pedig úgy egészségi, mint ethikai és eszthetikai szempontból ritkán és csak óvatosan.

Nem czélom ez alkalommal behatóbban irni a tornászatról; még csak a gimnasztikai játékok fontosságára szeretném úgy a szülők mint a tanitótársaim figyelmét felhivni.

Nincs jobb eszköz a szellemi lankadtság megszüntetésére, a test és lélek felfrisitésére, mint a gimnasztikai játék.

Ez megóvja leányt a természet-ellenes korai érettségtől és megadja neki ama vidámságot, mely őt oly kedvessé teszi; ez gyakorolja a fegyelemben s tanitja éberségre; ez ébreszti és éleszti benne az összetartozóság érzetét és az örömet a tevékeny életre. Mindezért szükséges, hogy időt s helyet adjunk a leányoknak e játékokra, s hogy az iskola azokat ápolja, mint a fiatal leány életerejének testre és lélekre, szivre és kedélyre egyaránt jótékonyan ható tényezőit.

Hogy röviden összefoglaljam az elmondottakat: nőnevelésünk jelszava legyen a gyakorlatiság abban a legnemesebb értelemben, hogy az iskola ne gyűjtsön, — mint a költő mondja — «az életnek halott tudományt» ; hanem leányainkat az életben reájuk váró magasztos hivatásra s küzdelmekre készítse elő. Adjon az iskola leányainknak olyan magas és tartalmas műveltséget, a milyet a család és a társadalom megkövetel tőlük ; de a míg szellemüket műveli, jellemüket nemesíti, ne felejtkezzék meg a testi erők ápolásáról sem, mert mindig igaz marad a régi igazság, hogy ép lélek csak ép testben lakozhatik.

Mészl Gusztáv.

MÉG EGYSZER A «NŐ»-RŐL*

FELELETŰL A «NEMZ. NŐNEVELÉS» ITÉSZNŐJÉNEK, HARRER PAULÁNAK.

Ha nem hallottam volna is, ki *leczkéztet* a «Nemzeti Nőnevelés»-ben (1883. 771—6. lap) s csak egy ott megjelent bírálatáról tudósítanak értekezésemnek, melyet csak *megkezdtem*, könnyen ki fogtam találni, hogy az író nem lehet más, mint egy *nő* s bizonyosan tanárnő. Csak a nő nem állja meg, hogy *bele* ne *vágjon* a más szavába. Én azt nem igértem magamnak, hogy annak idejében bírálatot nem von maga után tanulmányom; de arra nem valék készen, hogy mindjárt a bevezetésnél megtámadjanak s ne várják be a végkövetkeztetéseket. Ha, mint dicsekszik Kegyed, asszonyom, hogy «értelem dolgában a nők is tudnak igazságosok lenni» — a mit én nem vonok kétségbe, noha a kegyed példája nem igazolja — akkor felesleges volt módszerem ellen pattogni s szememre vetni, hogy csak a XIX. század férfiaiból és nőiből ítélek. Tessék megnézni *felosztásomat: a)* mi a nő *természettől, b) mivé lett* az emberi társaságban a történelemben, *c) mivé* kell lennie jövőben. Tehát tessék egy kis türelemmel lenni, majd most fog következni, mivé tette a nőt az *emberi társaság*.

* Folyóiratunkban ugyan egészen szokatlan az a hang, a melyen Bihari úr beszél; de azért nem utasíthattuk el védekezésének fölvételét, mikor ő azt a maga érdekében szükségesnek látta s tőlünk sürgetőn követelte. Reméljük, hogy olvasóink megbocsátják ezt a kivételt, melyre — épen az irodalmi tisztesség kötelez bennünket s a melyet Bihari úr nagy tudománya s bokros irodalmi érdemei — modora ellenére is — eléggé igazolnak. De a mit nem tagadhattunk meg Bihari úrtól, meg kellett adnunk ellenfelének is. Harrer Paula «viszonválaszával» azonban befejezzük azt a háborús ügyet, a melyet nem kerestünk s a melynek hangjától szivesen megóvtuk volna folyóiratunkat. *Szerk.*

De hát az a *módszer*, az a módszer! — hic Rhodus, hic salta — magyarul: itt a bökkenő — itt szenved hajótörést az én bölcseségem. Tanítással foglalkozó ember vagy nember «ezen jelben» (in hoc signo) győz. Engedje meg hát, asszonyom, hogy én is a módszer szempontjából szóljak bírálatáról. Sikerült gúnynyal kezdi a rohamot: «a sánta, púpos, röthajú» (látszik az *alaposság*, s hogy főfigyelmét mindig a *belsőre* irányozza) *Schopenhauer*-rel, folytatja *Reich*-chal s végzi velem. Bizonyosan a bibliai leszármazás lebegett előtte: Ábrahám nemzé Izsákot, Izsák nemzé Jákóbot, azaz: *Schopenhauer* nemzé *Reich*-ot, *Reich* nemzé *Bihari*-t (saját szavai: «a szóban levő czikk különben nehezen születik vala»). Tehát én nem mondok egyebet, mint a mit *Schopenhauer* mond (a többi forrásaimról bölcsen hallgat), én mindent *más* után beszélek s egyébként nem ismerem a nőket, hogy *magamnak* is legyen itéletem. Köszönöm alásan. Azt persze nem tartozik tudni — ilyen csekélység nem érdekli — hogy 15 év óta foglalkozom leányok tanításával s tanítványaim közől számosan tanítói oklevelet szereztek. A *logikára* különös súlyt fektettem s meg vagyok győződve, hogy egynémelyik tanítványom — ha engem tapasztalásból nem a nők *igaz* barátjának ismer — *módszeresebben* írta volna meg a nő-*értelmesség* apológiáját. De azért én nem mondom, hogy amit bírálóm írás közben *gondolt* és *érzett*, az megsemmisítette egymást s az eredmény *nulla* lett. (Ilyen *udvariatlanságra* a férfi még akkor sem érzi magát jogosítva, ha a nő *gyöngédtelen*.) Mert hogy mennyire meggondolva nevezte tisztelt bírálónőm *zérusnak* az én fejtegetéseim eredményét, azt könnyű megmutatnom. Merem állítani, hogy *Schopenhauer*-t és *Michele*-t vagy soha sem olvasta, vagy hasonló *ideges* állapotban olvashatta, amilyenbe látszik őt helyezni minden, ami nőről van írva. Különben tudhatná, hogy a *modor* és *czél* különbsége daczára a főbb pontokban egyeznek; nevezetesen, hogy a nők bizonyos faját — a *dámát* — a társadalom nyomorúságának tartják, mindkettő szerint a nő hivatása a *szenvedés*, a nőnél hiányzik a magasabb szenvedély — a lángész — hogy a nő és a természet közt ellenségeskedés van, hogy szeretet, odaadás a nő rendeltetése, hogy a nők nemi életét szabályozni kell (*Schopenhauer* szerint az

által, hogy a nők mint keleten — s többen egynek — a férfinak rendeltessenek alá s ne örökölhessenek; *Michelet* szerint a házasságok szaporítása s megnemesítése által). Én ennyire nem mentem, én a nőt *harmonikus* természetnek állítottam, ki az anyatermészettől kevésbé van elszakadva, mint a férfi.

Hát az *módszeres* eljárás, hogy czáfolatában hol elölről, hol hátúlról idéz s az *eredményt* idézi a nélkül, hogy az *indokolást* figyelembe venné. Tulajdonképen ezt kellene bírálni. Szónoki, de csak bírálói jó *fogásnak* sem lehet tartani, hogy a legerősebb töltését mindjárt kilövi, nevezetesen ezt: «minthogy akarat nélkül nincs erkölcs, a nő nem is lehet erkölcsös». Ezt állítólag én mondtam s ha igen, ez csakugyan blaszfémia volna, miért megérdemelném, hogy a «Nőnevelés» bájos olvasói anathemát szórjanak bűnös fejemre. De nézzük csak meg, *hű*-e az az idézés. Kegyed asszonyom, kikapott egy sort a szövegből s a *problematikus* itéletből *kategorikust* csinált. Itt az van mondva — tessék utánna nézni — «*talán* nem is *lehet* nála erkölcsiség?» Aztán így folytatom: «az erkölcsi cselekedetnek *tudatosnak* kell lenni, az akaratnak az erkölcsi törvény szerint határoztatni. Erkölcs tehát *talán* nem is *lehet értelmi műveltség* nélkül s a nőnél ez hiányzik. Itt először is *hibásan összetévesztett fogalmakat kell jól megkülönböztetni. Értelmesség* és *becsületesség* járhatnak együtt, de külön is.» Aztán további okoskodásomban a jó lényegét a *lehető legnagyobb önzetlenségben* találom s képeket idézek a női önfeláldozásról s a korollárium ez: «Így lesz a fizikailag s értelmileg gyengébb *nő moraliter erősebb*». A ki ebből azt magyarázza, hogy én a nőt erkölcsiségre képtelennek tartom, ez ha nem roszakaratáról, legjobb esetben *felületességéről* tesz bizonyságot. De az sem áll, hogy én az *értelmet* a nőktől megtagadtam volna. A szellemi erők tárgyalásánál azon felvetett kérdésre, nőknél egyátalában lehet-e értelemről beszélni? feleletem az, hogy *igen*, csakhogy a nőnél ez *más jellemű* mint a férfinál s alább: «nőknél az értelem és kedély közt *a kölcsönhatás sokkal bensőbb.*» Tagadása ez az értelemnek?

Ugyanilyen *alapos* többi érvelése. Az agysúlyok összehasonlításából tett következtetésemet kiigazítja s egy nagy *felfedezést*

tesz, hogy «legcsekélyebb különbség van a műveletlenek agyveleje közt, — a mi annyira nyilvánvaló — csak a számokra kell tekinteni, hogy feleslegesnek tartottam rámutatni. Általában az egésznek nagy fontosságot nem tulajdonítottam (fontosabb az *agyrészek viszonya*), mert végre is ha függ az agy tömegétől valami, az nem nagyságától, hanem *minőségétől* függ, a mit az élő embernél nem lehet megítélni. Magyarázatot különben nem nehéz adni a művelt férfiak és nők agya közti nagy különbségre. Oka ennek a mind folytonosabb s kizárólagos stb. *agymunka*, mely nemzedékeken át ezt a szervet épen úgy megnöveszti, mint hajdan az izmokat az egyoldalú testi fáradság.

Nem találom helyén valónak, még kevésbé — ami akar lenni — *elmésnek* a férfi követelt objektivitása ellen azt a «tanár apa» példát. És nem mondtam azt, hogy a férfi — kivált mint apa — elfogult nem tud lenni, sem azt, hogy a férfi nem *érez*. Ellenkezőleg az akarat feletti reflexiókban ez van mondva: «a férfinál sem hiányoznak az *indulatok*, sőt azok erőszakosabbak mint a nőnél. Ennek az állításnak egyszerű alkalmazása a kegyed példája, tehát nem egy ellen-eset. Gyanusak a példák, melyek a férfiui objektivitás bizonyítására felhozatnak (Homer, Arany), legalább az utóbbiról ismeretes, mily végtelen mély kedély volt, tehát költői nagyságának — mint hitem szerint minden nagy költőének — az érzelem volt egyik feltétele. A szív teszi a nagy költőket épen úgy, mint a nagy szónokokat. De ez érzelemnek mint a mustnak a fájdalom erjesztő kovászától ki kell forrni s csak úgy lesz belőle szinbor. Itt hát, asszonyom, megegyezünk.

Azonban a *felületes* olvasásnak nagyobb bizonyítékát sehol sem adta tisztelt ellenfelem, mint mikor a nőket védelme alá veszi azon állítással, hogy nem csak ők cselekesznek *haszonból*. Aligha végig olvasta czikkemet, különben a férfi jellemzésében sokkal több és keményebb ítéletet fog ott találni, így többek közt: «erős individualitásából folyik *oktalan* merészsége, összeférhetlensége, megátalkodottsága; ő maga az ellenmondás szelleme s az ellenmondást még sem tűri, *zord, érzéketlen*, alapjában *önző; értelmének túlsúlya* hideggé, *számítóvá*, élvezeteiben is epikuristává s czinikussá

teszi». Láthatja asszonyom, hogy az az irigyelt értelem is — mint a kegyetek fantaziája — kétes becsű adomány (tehát nem vethetünk egymás szemére). Azt is láthatja, hogy a férfiak épen nincsenek hízelgőleg kezelve, de a kegyed *objektiv* tekintete csak arra fordul, ami a nőről van mondva s ott is azt keresi, ami hátrányosnak tetszik, hogy oka legyen pörölni. Épen így *különösnek* találom, hogy ami minden az *összest* illető véleményben szokásos *általánosságban* mondott itéletem ellen a nőkről kivételekre hivatkozik. Ez az az úgynevezett *női felfogás*, mely személy nélkül nem tud itélni s mindig az egyeseket, nem a nemet tekinti. Most is — elég *izetlenül* — én rám hivatkozik a férfiui önzés igazolására s felszólít, hogy tegyek magammal próbát, semmisítsem meg írandó czikkemet, hogy a *hasznot* elveszítsem. A példát ugyan rosszúl választotta, nem szólva arról, hogy mennyire *illetlen* szemébe mondani másnak ilyesmit. No de az *elismerés!* Ime nem késik, kegyedtől már megkaptam, de készen voltam rá, hogy czikkem épen a nőknél csinál nagy reszenzust — mert hiába, az *igazság fáj*. Érdek és *czél* nélkül azonban ezt sem írtam; ha *kiváncsi* rá, megmondom. Égető kérdésnek tartom — mint ezt az előszóban kifejeztem — (de a nők, rágalmazóik itélete szerint, az előszót nem szokták olvasni) a *nők sorsán* javítani s amint isten tudnom engedi kimutatni, mit lehetne s mit kellene a nőkért — s ugyanakkor magáért tenni az államnak és a társadalomnak. De erre nézve első a nők részéről is az *önismeret*. Csak azért lehet tenni, aki magát sem sokra, sem kevésre nem becsüli.

Hát azt hol tanulta, asszonyom, hogy akár élő- akár írásbeli szóváltásban szabad a másik fél *családtagját* említeni. S ha ez átalában megengedhetlen, még inkább itt, hol daczára a «kedves» epithetonnak s a «megáldatás»-nak az előzmények után a kegyed által informált olvasók azon következtetésre jöhetnek, hogy én *nőmről* vettem a mintát. Mit szólna ahhoz, ha én revanche-ul a férfi *értelmi felsőbbségének* bebizonyítására a férje és kegyed közti viszonyra utalnék? No de tudom én mi fáj s mi indította a kifakadásra: az a kicsinylő nyilatkozat, melyet én a *diplomás* hölgyekről tettem; pedig azt most is fentartom, kiegészítvén azzal, ami

magától értetődik, hogy a diploma a férfiaknak sem adja meg azt az észt, sőt tudományt sem, ami nincs. Ellenben ha már feleségemet felhozta, nem szólva a kedvességről a nélkül, hogy csak *egy* diplomája is volna, bizonyosan van annyi okossága s értelmessége, amennyi kevés sok iskolát végzett nőnek van.

Őszintén szólva én megelégedtem volna az asszonyom következetlenségeinek egyszerű kimutatásával, mint aki végre is a legfőbb dologban nekem igazat ad, midőn polemiájának végén «készséggel elismeri, hogy a férfiak szellemi tehetség dolgában nagyon felettünk állanak, s hogy soha sem fogjuk őket utólérni»; de azon a nevetségesbe csapó *arroganciát*, azt a *hangot*, azokat a *kifejezéseket* — milyeneket kritikai tekintélyek, például egy Gyulai soha sem használ — nem hagyhattam szó nélkül. Ott van mindjárt a 771-ik lapon «nem hallgathatok el egy könnyen, kivált mikor oly *gyönyörű alkalom nyílik* a férfiak *csalhatatlanságán* kételkednem». Ugyanott gondatlan szelességgel így sommázza művem tartalmát «a nő passziv, a férfi aktiv; nőnél a képzelem, férfinál az értelem; nő induktiv, férfi deduktiv; nő szubjektiv, férfi objektiv...» azaz kár volt másfél ívet írni, mikor ime egy bölcs asszony két sorban mindent elmond ami lényeges. Hát az micsoda kicsinylő hang: «Mint *ily* munkáknál szokás, úgy e czikk is azzal kezdi, mily hosszú, széles s tekervényes a férfi agyveleje s milyen a nőé..» Szabad-e tudományos könyvről így nyilatkozni? Eszembe jut az a vita, melyet mint nők tanításával foglalkozó többekkel folytattam, kik azt mondták, hogy a nőket az a kis tudomány, melyet fejökbe vernek, megzavarja elméjökben, kihozza lelki egyensúlyukból s elbizottakká teszi, mire én tapasztalásomra hivatkoztam, hogy harmadik éves nőtanítványaimat épen *szerényebbeknek* találtam, s hogy a tudomány nehézsége alázatosságot s helyes önismeretet s a tudomány emberei iránt tiszteletet szül náluk. Csalódtam volna? — Egyet különben — habár hitem szerint jobb lett volna ezt az *arczképet* ítélőtehetségéről s higgadtságáról ki nem adni — tanultam a kegyed reputációjából asszonyom, melylyel nőkről való ismeretemet bővíthetem, hogy a nő akárminek inkább, de *kritikusnak* nem való. Béke velünk!

Bihari Péter.

VISZONVÁLASZ.

Motto: «A férfi nők irányában *természettől* lovagias.»
Bihari Péter (Phil. Szemle 1883. nov. 437. l.)

Ne haragudjék Bihari úr, ha feleletének hangjából következtetve kénytelen vagyok őt rosz muzsikusnak tartani. Remélem nem veszi sértésnek, hisz az ember ennek daczára lehet kitűnő filozofus.

Bihari úr sokkal nagyobb tudományos apparátussal dolgozik ellenem, mintsem szükséges volt. Ki látta azt valaha, hogy tudós professzor egy asszonynyal szemben annyira megharagszik — hogy még latinúl is beszél. Szinte megijesztett!

No de lássuk közelebbről bűneimet.

Első bűnöm, hogy Bihari urat *leczkéztettem.* Pedig ezt valóban nem tettem. Én csak egyszerűen elmondtam czikkének néhány állítására vonatkozólag véleményemet; ehhez pedig jogom van, habár csak asszony vagyok is. Igaz, hogy oly hangon írtam meg véleményemet, mely megfelel a hangulatnak, melyet Bihari úr czikkének olvasása bennem fölkeltett; de hogy ez sem főbenjáró bűn, mutatja épen Bihari úr példája, ki szintén oly hangulatban írta feleletét, melybe őt ártatlan soraim olvasása minden igaz ok nélkül hozta.

Második bűnöm, hogy be sem várva czikksorozata végét, már most tettem rá megjegyzéseket s erre vonatkozólag azt mondja: «Ha nem is hallottam volna, ki leczkéztet, könnyen ki *fogtam* találni, hogy ez nem lehet más, mint nő, mert csak a nő nem állja meg, hogy bele ne vágjon a más szavába». Hát azt B. úr ugyan rosszúl «*fogta*» kitalálni, mert engem bizony férfi szólított föl czikkem megírására. No de ezt csak épen a történeti hűség kedvéért említem és a világért sem azért, mintha a felelősséget el akarnám magamról hárítani; mert ha a «Phil. Szemle» hamarabb jut kezemhez, mintsem az a fölszólítás történt, akkor bizonyára a magam jószántából is megírom ama sorokat. Nem is találok benne semmi

különöset, hogy a «N. Nőnevelés» hozzá szól Bihari úr czikkének első részéhez. Ő maga hivatkozik a beosztásra: 1. Mi a nő természettől; 2. mivé tette őt a társadalom; 3. mivé kell lennie a jövőben és hozzá teszi, hogy a jövő czikkben következik: mivé tette a nőt a társadalom. Véleményem szerint legfontosabb az első pont t. i. annak meghatározása, milyen a nő természettől. Ettől függ mivé tette, tehette őt a társadalom és mivé lehet a jövőben. Igaz, hogy annak megállapítása, milyen a nő természettől, sok nehézségbe ütközik; de az írónak, a ki a föntebbi beosztás alapján a nőről akar írni, e beosztás első részében kell határozott állást foglalnia. Itt kell körülírnia a pontot, melyből mint alapföltevésből kiindúlva, a második és harmadik részben kitűzött föladatot meg akarja oldani. Egy szóval, az első résznek szükségképen egy befejezett egészet kell képeznie, a melyhez már hozzá lehet szólni. Különben akár helyes ezen véleményem, akár nem, B. úr czikkének végkövetkeztetéseit nem volt szükséges bevárnom már csak azért sem, mert a végkövetkeztetés függ az állítástól és nem megfordítva. És ha én az állításhoz akarok hozzászólni, nem szükséges a végkövetkeztetést bevárnom.

Harmadik bűnöm, hogy ellenmondásokat olvastam ki B. úr czikkéből s ezen ellenmondásokhoz igen módszertelen módon jutottam, a mennyiben hol elűlről, hol hátúlról idéztem. Az igaz, ez megesett rajtam; de mit tehettem mást, mikor az ellentétes állítások hol elől voltak, hol hátúl. Nekem onnét kellett őket vennem, a hol voltak.

Szeretnék röviden végezni, de B. úr lelkemre kötötte, hogy olvassam át még egyszer az ő czikkét és én kötelességemnek tartottam tanácsát követni. Azonban vesztemre. Mert nemcsak, hogy nem találtam meg az ellentétes állításokat egy összhangzó egésszé olvasztó előzményeket; de még föl is elevenedett előttem ez alkalommal mind az, mit szegény gyarló asszonyi elmém B. úr czikkének első olvasásakor nem bírt fölfogni. Így pl. az erkölcsösségről még most sem tudom határozottan, lehet-e a nő erkölcsös, vagy nem? Ha csak kétféle erkölcsösséget nem különböztetünk meg: egy tudatost férfiak számára, és egy ösztönszerűt nők szá-

mára és akkor a nő előbbi szerint nem tud erkölcsös lenni, mert nem tudja indulatait legyőzve tetteit tudatosan a jóra irányozni; utóbbi szerint, tehát ösztönszerűleg, a nő legalább is van olyan jó mint a férfi, sőt jobb t. i. úgy fogva föl a dolgot, hogy nem az a fő *miként, milyen világosan* akarjuk a jót, hanem *mit* akarunk s jót akarunk-e.

De jobb lesz, ha átengedem a szót B. úrnak. Előre is bocsánatot kérek, ha most sem idézhetem indokolásait, de a tér szűke nem engedi, hogy az egész czikket átvegyem. Azonban megigérem, hogy a problematikust meghagyom problematikusnak, a kategorikust kategorikusnak. Ime az eredménynek egy része: «*A nő sohasem tud szabadúlni ítéletében a személyes tekintetektől, nem tud önzetlen lenni*» (426. l.). «*Az erkölcsi cselekedetnek fogalmilag tudatosnak kell lenni, az akaratnak az erkölcsi törvény szerint határoztatni. Erkölcs tehát talán nem is lehet magasabb értelmi műveltség nélkül?* S a nőnél *ez hiányzik. Értelmesség és becsületesség járhatnak együtt, de külön is . . . Bizonyos jóságot (hűséget) az állatnál is meg kell engednünk, s ha ez inkább ösztönszerű ragaszkodásnak nem tulajdoníthatunk erkölcsi becset s kívánunk ahhoz értelmességet, a tudatosság bizonyos fokát, annyit a nőtől sem tagadhatunk meg... Így fogva fel az erkölcsösséget, a mi nem ellenkezik a régiek igazságosságával* (mert hiszen igazságosak akkor vagyunk, ha úgy cselekszünk másokkal a mint kívánjuk, hogy mások velünk cselekedjenek), *a nő is van olyan jó, mint a férfi, sőt jobb. A nőnél általában kevesebb önzést, több odaadást, részvétet, önfeláldozást találunk*». (429—430 l.). A férfiról: «*a nemes ügyért való fáradozásában ott lebeg szeme előtt a babér vagy jutalom*» (430. l.). A nőről: (425. l.): *Az ismeretet magáért az ismeretért soha sem fogja a nő szeretni; de ha hasznát reményli sat.* (l. «Nőnevelés» 775. l.). «*Mit a természet értelmi erőben megtagadott a nőtől, azt fantaziában adta ki*» (426. l.). «*Az élénk képzelő erő párosúlva az érzelemgazdagsággal magyarázza meg a nő előszeretetét a kedélyre s fantáziára ható beszéd iránt*» (427. l.). «*A legfőbb kedv és szomorúság nem jutott osztályrészül a nőnek, valamint nem a világon uralkodó tudás, de övé a józanság*» (433. l.). De könnyű is a nőnek józannak lenni, mikor

«nála a természet fantaziában adta ki, mit értelmi erőben megtagadott!»

A férfiak objektivitásába vetett hitemet ugyan semmi és senki nem ingathatja meg, mindamellett kénytelen vagyok B. urat itt-ott igazságtalannak tartani. Így pl. ő maga hivatkozik a használt forrásokra, bőven idéz belőlük, statisztikai adatokat vesz át, és mégis rosz néven veszi tőlem, hogy czikkét ugyan oly irányú művekkel egybevetve, hasonlóságokat találtam. Neheztel, hogy iparkodtam czikkének tartalmát röviden elmondani, mint ha azt bizony akármely czikknek hibául kellene felróni, ha van tartalma és dispozicziója.

Szivesen írom alá e megjegyzést: Az igazság fáj! Sőt szivesen bocsátom elfogulatlan bírák itéletére, vajjon az én czikkem és B. úr felelete után ítélve, melyikünkre alkalmazható inkább e megjegyzés. És hogy kimutassam tanulékony és békülékeny természetemet és az őszinte megbánást, melyet elkövetett bűneim bennem keltettek, visszavonom itt e helyen ezennel és ünnepélyesen a leírást, melyet Schopenhauer külsejéről adtam. Bevallom, hogy az roszakaratú eljárás volt, arra számítva, hogy a női szíveket elidegenítsem tőle. A «Nőnevelés» tisztelt olvasóinak józan fantaziájára bizom, hogy oly képet alkossanak maguknak e jó barátunkról, mely jobban megfelel a valóságnak.

Különben e szóváltásból mindkettőnknek haszna van. B. úr, mint mondja, megtanulta, hogy nő nem való bírálónak, én is megtanultam kettőt. Az egyik, hogy mégis valótlan az a sok százados s a «Nőnevelés» mai számának megjelentéig igaznak hitt mondás, hogy a *bölcs* nem haragszik. A másik: hogy az *attikai só* nem lehetett — *darabos*.

Harrer Paula.

NÉPOKTATÁSUNK ÁLLAPOTA 1881/2—1882/3.

(A vallás- s közokt. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló XII. jelentése.)

Örvendő várakozással nézünk minden évben a miniszteri jelentés elé, melynek tengernyi számadatában hazánk műveltségének fokozatos emelkedése, az oktatás minden ágának felvirágzása a legszebb szónoklatnál ékesebben szól hozzánk. Mióta naponként tapasztaljuk, hogy nemcsak az állam, hanem a társadalom is szívén hordja az oktatás érdekeit, s mióta a miniszteri jelentések ez érdekeltség eredményeinek folytonos növekedését számokban is tudomásunkra juttatják: azóta bizalommal tekintünk a jövőbe s fogyatkozásaink ismerete nem felemlít meg többé. Hálával tartozunk a miniszteri jelentés szerzőjének is, ki a számbeli adatokat kellően feldolgozta, s nem azon van, hogy a számokot ügyesen, hanem hogy igazság szerint csoportosítsa. Valóban a miniszteri jelentés nem kendőzi állapotainkat, de mindenütt az igazság érdekeit tartja szem előtt s azt az elvet vallja, hogy a legrosszabb állapotok nem lehetnek oly vészesek, mint állapotaink nem-ismerése.

Az idei jelentés annyiban eltér az eddigiektől, hogy a részletes kimutatások mellőztével a kimutatások eredményeinek közlésére szorítkozik. A jelentés így terjedelemben megfogyott, de nem hasznavehetőségben gyarapodott, mert a főbb eredményeket helyesen csoportosítva adja elénk. Ezentúl csak minden harmadik évben lesz részletező jelentés, mert egy év leforgása alatt a részletek nem változnak oly mértékben, hogy a jelentés részletes szakasza egyéb lehetne, mint nagyobbára az előbbi jelentés ugyane szakaszának ismétlése.

Csak egyet sajnálunk, hogy a részletek mellőzése arra indította a jelentés szerzőjét, hogy sok helyütt a puszta átlagos számokkal érte be. Az átlagos számok mindenesetre fontosak, de csak akkor, ha egyszersmind látjuk, mely úton keletkeztek, ha ismerjük a maximumot s minimumot s a többi fokokat is, melyek összevetéséből alkottuk az átlagszámokat. Nem elég tudnunk, hogy átlag hány tanulót tanít egy tanító, mivel ez az átlagos szám ép azért átlagos, mert a valódi számok mellőztével egy középszámot vettünk föl, mely csak kevés helyen felel meg a valóságnak. Jó, ha kiszámítjuk őket, mert emelkedésük fokmérője az általános haladásnak s összehasonlításuk alkalmával jó szolgálatot tesznek; a tényleges állapotok megismerésére azonban az átlagszámok egymagában nem lehetnek elegendők.

A jelentés *főbb eredményei* a népoktatás terén nem adnak hírt rendkívüli változásokról; de kétségtelen haladásról s a népiskolai statisztika nagyobb pontosságáról tesznek tanúbizonyságot. — Az *iskolaköteles*ek száma majdnem százezerrel növekedett, azaz annyival több iskolaköteles gyermeket derítettek ki mint múlt évben. — Igaz, hogy az *iskolakerülők* száma is nagyobb lett, mint a múlt évben volt, de azért az

iskolába járók száma is negyvenezerrel meghaladja a fentebbieket. *Az iskolák* száma 71-gyel szaporodott, *a tanítók száma* 372-vel, ezek közt a *tanítónők számának gyarapodása* 150-re rúg. *Az iskolára költött összeg* is egy millió forinttal való szaporodást mutat. De hadd szóljanak a részletes számok, melyek közül csak a legfőbbeket említhetjük.

I. A tankötelesek s a tényleg iskolába járók állapotáról. A tankötelesek száma a múlt évhez képest örvendetesen szaporodott. 1881-ben 2.119,676 tanköteles gyermeket írtak össze, 1882-ben 2 millió 215,387-et. A szaporodás közel százezer (95,711). Most már 1000 lakosra 154 tanköteles gyermek jut. A tényleg iskolába járók aránya azonban csökkent. A tankötelesek közül 1882 ben 1.697,984 járt iskolába, azaz minden ezer tanköteles közül 766.4; 1881-ben tényleg iskolába járó volt 1.656,337, vagyis minden ezer közül 781.4. Egészben azonban az iskolába járók száma 41,647-tel gyarapodott.

E számok kedvezőbbek, ha a tankötelesek két osztályát külön tekintjük. Tudvalevő, hogy hazánkban, de másutt is az ismétlő oktatás keresztülvitele nagyobb nehézségekbe ütközik, mint a mindennapi oktatás. E tényt az idei jelentés is konstatálja:

1881-ben volt 9—12 éves tanköteles		iskolába járó	iskolakerülő
	1.507,477	1.285,815	223,662
1882-ben	1.576,424	1.312,378	264,046
1881-ben volt 12—15 éves tanköteles		iskolába járó	iskolakerülő
	610,199	370,522	239,677
1882-ben	638,693	385,606	253,357

a) *Nem* szerint a tankötelesek közt a leányok vannak többségben, 50.8% leány, 49.2% fiú. Az iskolába járók közt azonban a fiúk vannak többségben; a fiúknak 83%-a jár iskolába, a leányoknak csak 70.49%-a. Ha az adatokat részletezzük, a viszony a fiúknál még kedvezőbb. 1000 6—12 éves fiú közül 892.7 részesült oktatásban, 1000 6—12 éves leány közt csak 779.7. A 12—15 éves tanköteleseknél is az iskolába járó fiúk száma nagyobb, de itt a leányok már nem állnak oly távol a fiúktól. 1000 ily fiú közül csak 676.4 jár iskolába, 1000 leány közül 532.8.

b) *A gyermekek vallási viszonyairól* a következő táblázatos kimutatás ad számot:

A tankötelesek és tényleg iskolába járók közt találtatott.

	róm. kath.	g. kath.	g. kel.	helv. h.	ág. h.	unit.	mózes h
tanköteles	1064821	237312	284204	322495	185983	9409	111153
iskolába járó	898464	131513	183945	243231	158704	6487	75637
1000 tanköteles közül iskolába járt	843·7	554·1	647·5	754·2	853·9	689·4	680·3

Már ezek a számok is elég érdekes és tanúlságos képet adnak. Még fontosabb az, hogy a múlt évhez képest a róm.-kath. tankötelesek száma 85,490-nel, a helv. hitvallásúaké 26,876-tal, a mózes hitűeké 25,266-tal szaporodott, míg a görög-katholikusoké 9408-czal, a görög-keletieké 39,046 tal csökkent. E rendkívüli szám magyarázatára a jelentés nem

említ semmit. A tényleg iskolába járók minden felekezetnél gyarapodtak, a r.-katholikusoknál 25,483-mal, a helvét hitvallásúaknál 7564-gyel, a görög-keletieknél 3857-tel, a mózes hitűeknél 2064-gyel.

c) *Az anyanyelvi viszonyok* a magyar nyelv szempontjából örvendetes haladást mutatnak. A tankötelesek közt majdnem 45% magyar anyanyelvű, az iskolábajárók közt majdnem 50%. Egyetlen egy nyelv sem mutathat föl ily kedvező arányt. A német anyanyelvűek a tankötelesek 15% át teszik, az iskolábajáróknak pedig csak 15½%-át. A román anyanyelvűek a tankötelesek 18%-a, az iskolába járóknak csak 13%-a stb. Összefoglaló áttekintést ád a következő táblázat:

minden 1000 tanköteles közt		minden 1000 iskolába járó közt		a tényleges iskolázás aránya	
				emelkedik	csökken
magyar volt	448.7	magyar volt	495.6	46.9%-al	—
német	146.0	német	154.9	8.9 «	—
román	176.6	román	125.2	—	51.4%-al
tót	153.8	tót	157.7	3.9 «	—
szerb	25.6	szerb	25.3	—	0.3 «
horvát	18.7	horvát	16.9	—	1.8 «
ruthén	30.6	ruthén	24.8	—	5.8 «

d) *A szorgalmi idő megtartására* vonatkozó kimutatás javulást jelez, de egészben véve a hivatalos kimutatás is elég sötét színekkel fest, 271 ezer 830 tanuló az évzáró vizsgálat előtt szakította meg a tanévet. Ha ezt a számot hozzáadjuk az iskolakerülők számához, a mint többnyire hozzáadandó is, kiderül, hogy majdnem 800,000 tanköteles gyermek nem részesült kellő oktatásban. E szám még kedvezőtlenebbé válik, ha az évközi félnapos mulasztásokat is számba veszszük. E mulasztások több mint 23 millióra rúgnak, melyek közül csak háromszázezret találtak igazolatlannak, azaz megbírságolandónak. Ezek közül is csak ötven ezret sújtottak pénzbírsággal, a többit csak megintés tárgyává tették. Mindössze közel 700,000 gyermek nem mulasztott; több mint egy millió mulasztott, úgy hogy minden mulasztó gyermekre átlag is 23 félnapi mulasztás esik.

II. **A községekről s az iskolákról.** Az iskolák száma a lefolyt évben 71-el gyarapodott. Összesen pedig volt közel *16,000 iskolánk (15,993)*. Helyben tartott egy vagy több iskolát 10,628 község; más, szomszéd községgel csatlakozva iskoláztatott 1807, *tanköteleseit sehol sem járatta iskolába 251 község*, helyi iskolával bíró puszta és pusztai telepítvény találtatott 703. A valóságos szaporodás itt mutatkozik, mert a többi számoknál a múlt éviek mind valamivel kedvezőbbek. Nevezetesen múlt évben csak 237 oly község találtatott, mely tanköteleseit sehol sem járatta iskolába.

a) Az iskolák közül *jellegre nézve* volt:

állami	363 =	2·26 %
községi	1,763 =	11·04 »
felekezeti	13,683 =	85·55 »
magán	184 =	1·15 »

A felekezeti iskolák száma a múlt évhez képest 62-vel apadt.

Leginkább szaporodtak a községi iskolák: 77-tel, azután az államiak 45-tel, a mózes hitűeké 41-gyel; a helv. hitv. iskolák száma 94-gyel apadt. E számok magyarázatául szolgál, hogy az új állami iskolák legnagyobb része szegény községi és felekezeti iskolák átalakítása által keletkezett, a községi iskolák száma pedig a pusztai, tanyai iskolák számának hozzáadása által származott. 1881/2-ben 11 községi iskola a lakosság közelhatározásából ismét felekezeti jelleget öltött.

b) A népiskolai intézetek közt 15,793 volt népiskola, 74 felső népiskola, 126 polgári iskola. A polgári iskolák száma 16-tal szaporodott, a felső népiskoláké 4-gyel fogyott. A polgári iskolák közt 24 áll. jellegű, 70 községi, 6 róm.-kath., 1 gör.-kath., 2 ág. h., 2 mózes hitű, 21 magániskola.

Az állami elemi népiskolák száma 324; szaporodás a lefolyt évben 37. Ez iskolákban 539 tanító 532 tanteremben oktatott 26,735 gyermeket. Ez iskolák fentartására az állampénztár 318.604 forintot utalványozott, más forrásokból jött 16,470 frt. Az állami népiskoláknál minden tanteremre 50—51 tanuló, minden tanítóra 40—50 tanuló jutott, minden tanítói állomás fentartása 731 frt 86 krba került, minden tanító átlag 548 frt javadalmat élvezett. A fiumei olasz-magyar tannyelvű iskola 6 oszt. fiú- és 6 osztály leányiskolából áll, a fiúiskolába mindössze 190 gyermek jár, kerül 10,660 frtba. A leányiskola tanulóinak száma 161, az iskola kerül 10,335 frtba.

A felső népiskolák száma 74 volt, ezekben azonban benfoglaltatnak a felsőbb leányiskolák is. — Az összes 74 felső népiskola közt kizárólag fiúk által látogatott volt 20, kizárólag leányok oktatására szervezett 54. A tanulók száma a 74 intézetben 3380 volt, 799 fiú, 2581 leány. Osztályok szerint. Volt:

az I. osztályokban	443 fiú	1158 leány
a II. »	205 »	750 »
a III. »	83 »	381 »
a IV. »	68 »	200 »
az V. »	— »	57 »
a VI. »	— »	35 »
	799 fiú	2581 leány

A 74 f. népiskola fentartása került 281,774 frtba, a megelőző évben 78 iskoláé 262,893 frtba.

Állami felsőbb leányiskola volt 6: Budapesten, Kolozsvártt, Lőcsén, M.-Szigeten, Sopronban, Trencsénben. Ez iskolák látogatottságáról szóljanak a következő adatok, volt:

Budapesten	*hat*	osztályban	553 növendék
Kolozsvártt	*három*	»	90 »
Lőcsén	*két*	»	39 »
M.-Szigeten	*négy*	»	28 »
Sopronban	»	»	75 »
Trencsénben	»	»	37 »

A polgári iskolák száma 126, ezek közül fiúiskola 62, leányiskola 62, «vegyesen látogatott» 2.

A tanulók száma volt 11,929; 6443 fiú és 5486 leány. Érdekes az egyes osztályok látogatottsága.

Az	I.	osztályba járt	2694	fiú	2153 leány
A	II.	» »	1627	»	1605 »
A	III.	» »	1093	»	929 »
A	IV.	» »	749	»	660 »
Az	V.	» »	181	»	89 »
A	IV.	» »	99	»	50 »

Az iskolák fentartása 780,001 frtba került, miből az állampénztár 261,561 frtot fedezett, 50,678 frttal többet mint az előző évben.

A népiskolák közt 866 volt tisztán fiúiskola, 950 tisztán leányiskola, 13,977 vegyes iskola.

c) Az iskolák közt volt:

kizárólag magyar tannyelvű	7597	47·5%
a magyarral vegyes	2843	17·7%
a magyart, mint tannyelvet nem oktatta	5553	34·8%

A tanítók közül 17,330-nak a magyar nyelv anyanyelve, 1419 tud tanítani magyarul, 1721 azok száma, kik magyarul egyáltalán nem tudnak.

Érdekes a következő kimutatás:

1000	unit.	iskola közt	magyar	1000
»	helv. h.	»	»	968
»	állami	»	»	964·2
»	magán	»	»	777·2
»	mózes	»	»	613·7
»	községi	»	»	571·8
»	róm.-kath.	»	»	508·9
»	ág. h.	»	»	256·6
»	gör. kel.	»	»	96·8
»	gör.-kath.	»	»	79·2

A 15,983 iskola közt 1457-nek volt saját háza. Az iskolákban 17,458 tanító számára volt lakás. 9084 iskola rendelkezett az oktatáshoz szükséges kerttel s faiskolai térséggel a 6576 bírt megfelelő tornatérséggel. Mindenütt javulás észlelhető.

A tanhelyiségek száma kitett 22.661-et. Egészben véve 15 százalékkal van kevesebb tantermünk, mint menyit a törvény követel. A tantermek több mint felének térfogata nem felel meg a törvénynek, a tantermeknek csak $^3/_5$ része bírt a szükséges felszerelésekkel.

III. **A tanítókról.** A jelentés igen örvendetes, dícsérő szavakat mond a tanítókról: «Az ország tanítóságánál a szakképzettség, a kötelesség iránti érzék a hivatottsággal párosítva, nem különben az egyéni és testületi fegyelem az adott viszonyoknak megfelelő irányban lassan bár, de évről-évre halad».

A tanítók száma a lefolyt évben 372-vel szaporodott, *összesen van 22,396 tanító.* Minden egyes tanítóra jutott átlag 50—50 tanuló és 16—17 ismétlő. Oklevéllel bírt 18,557, nem bírt 3839. Rendes tanító volt 19,842, segédtanító 3054. Jellemző, hogy a rendes tanítói állások száma 39-czel csökkent, a segédtanítóké 321-gyel szaporodott, a mi mutatja,

hogy az iskolafentartók rendes tanítói állomásokat az olcsóbb segédtanítókkal töltik be. A tanítók közt volt 20,207 férfiú, *2189 nő. A múlt évben csak 2039 nő volt alkalmazva.*

Iskolai takarékpénztárt 433 tanító vezetett. Összesen 16,538 gyermek befizetett 30,247 frt 25 krt. A betevők száma emelkedett, de a forgalmi összeg 25,687 frt 48 krral kisebb volt mint 1881-ben.

Házi ipart 870 iskolában tanítottak. Leginkább szalmából, kákából, fűzvesszőből készítettek tárgyakat. 9 tankerületben egyáltalán nem foglalkoztak a tanítók valamely iparág meghonosításával.

IV. **A népiskolák fentartási költségeiről.** A 15,593 népiskola fentartása *11.755,625 frtba került*, egy milliónál többe mint a megelőző évben, majdnem 8 millióval többe, mint 1869-ben.

A jövedelem forrásai ezek:

a) 23.624,163 frt ért. ing. vagyon	1.649,931	frt jöv.
b) 5.728,276 frt ért. alaptőke	352,053	» »
c) tandíjbevétel	1.518,691	» »
d) államsegély	923.667	» »
e) községi hozzájárulás	3.622,569	» »
f) egyházi, hitfelek. hozzájárulás	2.907,407	» »
g) egyéb vegyes forrásokból	781.305	» »

A kiadásból több mint 9 millió forint a tanítók javadalmazására szolgál.

V. **A tanítóképző intézetek** száma összesen *71* volt; 54 férfiak, 17 nők számára. Ezek közül: állami 24, róm.-kath. 23, gör. kath. 4, gör. kel. 4, helvét 4, ágost. 10, mózes v. 1, magánjellegű 1.

A tanítónőképző intézetek közül: állami 6, róm.-kath. 9, magánjellegű 1. Egy görög-kel. pedig *vegyes* volt. Ezek közül csonka intézet: 2 róm.-kath. s a magánintézet.

Ez intézetekben 640 tanár működött; 319 rendes, 157 segéd- és 164 kisegítő tanár. A részletes kimutatásból kitűnik, hogy a *tanerők száma* csak az állami intézetekben s a mózes v. képzőintézetben volt kielégítő.

A tanári létszám a tanítónőképzőkben a következő:

	rendes.	segéd.	kisegítő.	Összes
a 6 állami intézetben volt	44	18	27	89
a 9 r.-kath. « »	48	13	10	71
az 1 magán- » »	4	1	3	8

A *növendékek száma* volt 3988; még pedig 2963 férfi, 1025 leánynövendék. A férfinövendékek száma 11-el szaporodott; *a leányoké 134-el csökkent.*

A tanítónőképzők látogatottságáról szóljanak a következő adatok. Járt:

	I. osztályba	II. osztályba	III. osztályba	Összesen
a 6 áll. tanitónő képzőintézetben	154	181	199	534
a 9 r.-kath. « «	181	138	96	422
a gör.-keleti « «	49	11	26	66
a magán « «	2	1	—	3
Összesen				1025

A *tanítóképző intézetek* fentartása összesen *264,725 frtba* került. Részletezve a költséget:

	állam-segélyből	más forrásból	Összesen
a 6 áll. tanitónőképzőre esett	210,324	28,522	238,846
a 9 róm. kath. « «	2,485	1,482	23,967
a magán « «	300	1,612	1,912
		Összesen... ...	264,725 frt

(A gör.-kel. vegyes tanintézet költségeit nem vehetni számba.)

A tanítóképző intézetek 1882. végéig *1400 oklevelet adtak ki*; 1,100-at férfiúnak, 300 at nőnek.

VI. **A kisdedóvó intézetek** száma 1881/2-ben *321* volt; állami 2, alapítványi 31, magánegyesületi 90, községi 59, felekezeti 50, magánvállalati 89.

Az ovók és ovónők száma volt 485; 296 képesített, 189 nem képesített, a kik összesen 32,435 kisdedet részesítettek nevelésben. Ez intézetek fentartása került 250,286 frtba.

VII. **Az orsz. tanítói nyugdíj- és gyámalap.** Az alap állapotáról örvendetes adatokat találunk abban a külön füzetben, mely a jelentéshez csatolva, e tárgyról szól.

Az intézetnek 12,474 díjfizető tagja volt. Ezek közül a minimal maximalis nyugdíjnál többet biztosított magának összesen 328 tag

100—100 frttal	magasabb	nyugdíjt biztosított	279 tanító
200—200 »	»	»	18 »
300—206 »	»	»	5 »
400—400 »	»	»	26 »

A kirótt díjak összege 1882-ben kitett 280,423 frtot.

Ugyanabban az évben:

nyugdíjt kapott	78 tag	8,640.11 frtot,
nyugdíj pótló segélyt... ...	9 »	866.82 »
nyugdíj segélyt	431 özvegy	46,464.35 »
gyámpénzt...	814 árva	29,512.85 »
végkielégítést...	11 tag	2,785.90 »

A nyugdijalap tiszta vagyona 3 millió 452,216 frt 9 kr. Ez összegben hátralék gyanánt szerepel 859,953 frt 4 kr. A múlt évben a tiszta vagyon volt 2 milló 935,289 frt 69½ kr. A hátralékok 779,708 frt 70 krt tettek ki. A kiadások mindössze 105,780 frt 83½ krt tettek ki, a fent elősorolt tételek és 17,511 frt 7½ kr. kezelési költség. Az alap kamatjövedelme 1882-ben 193,314 frt 77 krt tett ki. Az átlag 6½ százalékot hozott. Vagyonszaporodás az évben 544,970 frt 76½ kr.

ALEXANDER BERNÁT.

A TANITÓNŐK OTTHONA ÉRDEKÉBEN.

LEVÉL A SZERKESZTŐSÉGHEZ.

T. szerkesztőség! Azt hiszem, mi sem biztosítja inkább valamely vállalat sikerét, mintha minél többen érdeklődnek iránta, beszélnek róla, s cselekedni készek érte. A tanitónők otthonának jövő sorsa iránt érzett meleg érdeklődésem ösztönöz arra, hogy a tanitónők otthona érdekében való cselekvési készségemet a t. szerkesztőségnek tudtára adjam, a cselekvésre a t. szerkesztőségtől utasítást kérjek s tanitótársaimhoz becses folyóiratukban szives engedelmükkel néhány buzdító szót intézzek.

A tanitónők menedékházának eszméje lelkemben élénk visszhangot ébresztett s reméltem, hogy hasonló hatást gyakorol majd a többi vidéki és fővárosi tanitónőkre is; hittem, hogy több avatott kartársam szól hozzá ez ügyhöz; meg voltam győződve, hogy ezen eszme, mint a csendes tóba vetett kavics körül a mindig szélesebb és szélesebb gyűrűket képező hullámok, messze hat el s egész hazánkban mozgásba hozza a tespedni látszó, valójában pedig csak igen is szerény magyar tanitónőket.

Ámde úgy látszik, hogy az ügy fontosságához képest kevéssé halad; sőt sajnos: ellenségei támadnak, mert valódi megdöbbenéssel olvastuk a «Néptanitók Lapja» 1883-dik évi 22-dik számában dr. B. ur azon czikkét, mely nem csak az eszmét támadja meg, de az összes tanitónőket is gúny és nevetség tárgyává akarja tenni.

Különben nem czélom ezen czikkre tovább is reflektálni, nem is akarom a benne foglalt nem csak nem kollegiális, de nem is igazságos állitásokat megczáfolni, csak t. kartársaim és kartársnőim azon részének, kik előtt ezen eszme és megvalósíthatásának

módja még ismeretlen, legyen szabad példaképen elmondanom, hogy Németországban mikor, hol és mi módon alakultak és alakulnak tanitónői menedékházak.

Poroszországban alakult 1875-ben a «német tanitónők és nevelőnők egyesülete» (Verein deutscher Lehrerinnen und Erzieherinnen). Ezen egyesület székhelye Berlinben van, s megalakulása után azonnal czéljául tűzte: egy német tanitónők és nevelőnők számára állapitandó menedékház létesitését, az egyesület tagjainak különös tekintetbe vételével. — Ezen tagok hozzájárulásával, továbbá különféle más jövedelemforrások igénybe vétele által, u. m. hangversenyek, fölolvasások, szinházi előadások, bazár stb. rendezése által lehetségessé vált már igen rövid idő mulva a Berlin melletti kis Steglitz városkában egy meglehetős nagy telek megszerzése, mely telken csakhamar felépült a csinos és rendeltetésének teljesen megfelelő ház, ugy hogy ez már 1879 nyarán ünnepélyesen megnyittatott. — 34 nő találhat ezen házban menedékhelyet, és mindenik rendelkezik egy nappali és egy hálószobával. Egy közös nagy terem, valamint a ház körül terjedő tágas park szolgálnak a társas összejövetelekre, melyekben kiki tetszése vagy hajlama szerint részt vehet, vagy onnan távol maradhat. 1881 óta ezen ház egészen megtelt, s lakói a legszebb egyetértésben töltik benne napjaikat. — Hogy valaki ezen házba fölvétessék, szükséges hogy: 1. német születésü legyen; 2. hogy 55 dik évét betöltötte legyen, vagy pedig legalább 40 évi életkor mellett teljesen munkaképtelenné vált legyen; 3. hogy a nevelés és tanitás terén legalább 5 évig hivatásszerüen működjék; 4. hogy az egylet pénztárába egyszersmindenkorra 400 márkát (200 frt o. é.) befizessen és 5. hogy anyagi helyzete és jövedelme az arra rendelt előljáróság által elegendőnek nyilváníttassék. Ezen két utóbbi föltétel elmaradhat, ha külön alapitványok által ingyenhelyek alapíttatnak, vagy pedig az alaptőke egyik másik érdemes folyamodó ingyenfölvételét lehetségessé teszi. A háznagy neje gondoskodik az élelmezésről.

Valamivel később, de szintén pár évvel azelőtt egyesült több rajnavidékbeli és westpháli tanitónő azon szándékból, hogy mint

a poroszok, ők is alapkövét tegyék le egy oly háznak, melyben pihenésre vágyó tanitónők rövidebb vagy hosszabb időre menhelyet találhassanak. Ezen tanitónők magok között rendeztek gyűjtést, s csak midőn az összegyült összeg 3000 márkára rugott, léptek törekvésükkel a nyilvánosság elé. Rohamosan gyarapodott az ügy, midőn a német császári pár aranymenyegzője alkalmával egyik kiváló tanférfiu felhivása következtében 1879-ben a «Wilhelm Augusta Lehrerinnen-Verein» alapíttatott, melynek székhelye Bohum városa. — Ezen egyesület rendes tagja lehet minden német tanitónő, ki állami engedélylyel nyilvános felsőbb leány- vagy népiskolánál mint tanitónő vagy pedig mint óvó- vagy nevelőnő működik, vagy képesítési oklevéllel bir, ha: évenkint 3 márka tagsági dijat fizet. Rendkivüli tagjai lehetnek ez egyesületnek mindazok, kik legalább szintannyi évi tagsági dijat, vagy pedig egyszer mindenkorra 60 márkát befizetnek.

Ezen egyesület vagyona oly gyorsan gyarapodott, hogy már két év lefolyása előtt készen állt az uj menedékház Gandersheim nevü kis városkájában, közel egy jó hatásu s egyszersmind olcsó fürdőhelyhez.

A föltételek, melyek alatt a gandersheimi házba be lehet jutni, hasonlóak a steglitzihez, csakhogy mig amott többnyire agg és munkaképtelenné vált tanitónők szoktak megvonulni, itt sok állomás nélküli tanitónő keres rövid időre menhelyet, sokan pedig a nyári szünidő alatt keresnek benne fölvételt, a fürdő használhatása czéljából. — Miután ezen egyesület vagyona folytonosan gyarapodik, legközelebb ki fog ez intézet bővittetni, és sok ingyenhely alapíttatik.

Drezdában, Lipcsében, Bécsben alakultak és alakulnak hasonló menedékházak, mindmegannyinak a létesítése a tömeges pártolás folytán az egyes tanitónők részéről aránylag csekély áldozatokkal vált lehetségessé. A közügy oltárára tett fillérekből sok ezer meg ezer tallér gyült össze, az igénytelen makk terebélyes fává növekedett, melynek árnyéka oly nőknek szolgál pihenőhelyül, kik éltök javát a közmivelődés szolgálatában töltötték, s mivel mint a nemzet napszámosai hivatásszerűleg működtek, s

helyöket méltó módon betöltötték: megérdemlik, hogy éltök alkonyát a súlyos anyagi gondok és a nélkülözés sötét fellegei el ne homályosítsák.

A mit pedig Németországban lehetséges volt megteremteni, miért ne volna az lehetséges édes honunkban is? Ha pedig valaki azt mondja, hogy a magyarországi tanitónők száma kisebb, feleletem: legyen annál nagyobb tevékenységünk és e szent ügy körül kifejtendő buzgalmunk!

A magyar tanitónők javadalmazása nem olyan, hogy módjuk lehetne az anyagiakból annyit félretenni, hogy öreg napjaikra súlyos gondok nélkül élhetnének! A társadalom nem gondoskodik róluk kellőleg, gondoskodjanak tehát önmaguk jó előre.

Társulás, tömörülés a mai társadalom titka még a legnehezebb kérdések megoldásában is. Tömörüljünk tehát mi is e jó ügy érdekében.

Ne gondoljuk, hogy a mai modern felvilágosodott társadalom rosz szemmel tekint mi reánk! Csak az elfogultak hirdetik azt, hogy a nő hivatásának netovábbja a főzőkanál és a gyermekek dajkálása.

Már a XIX. német tanitógyülés fölemelte e részben illetékes szavát és sok ezer tapasztalt tanitó örömest ismeri el, hogy a nő is épen oly jó és hivatásszerü, avatott tanitó lehet, mint a férfi!

Ha végül tekintetbe veszszük, hogy honunkban is örömest elismeri az elfogulatlanok nagy száma, hogy a nevelés és a tanitás a nőt is megilleti; ha látjuk, hogy évről évre szaporodik azok száma, kik állásuk méltó betöltésében keresik életük feladatát: miért csüggednénk el, miért ne bíznánk a nagy közönség pártfogásában, s miért ne bíznánk e jó ügyünk sikerében és diadalában?

Csakhogy szerény nézetem szerint ez ügyet sokkal szélesebb alapokra kell fektetni, mint azt György Aladár ur kezdetben tervezi!

Ezen menedékháznak mint honunkban elsőnek *országos*nak kell lennie. Hogy országos legyen, azt kivánja a jó ügy sikere, kivánja a méltányosság is!

De hogy valójában az lehessen, kérve kérjük a magyar tanitónőket: Nyilatkozzanak mentől többen ez ügyben, tegyék ezt gyüléseik alkalmával komoly eszmecsere tárgyává, a fővárosban épen ugy mint a vidéken s akkor lehet majd, hogy mire a most többnyire még fiatal magyar tanitónők megöregednek s lesz köztük eleg, kinek nincsen rokona, barátja, s ki nem tudná majd hol pihentesse nyugalomra vágyó fejét: lehet hogy akkor ugy a fővárosi, mint a vidéki tanitónőknek lesz majd otthonuk!

(Alsó-Vereczke) Brósz Luiza.

A SZEMLÉLTETÉSI ESZKÖZÖK S A SZEMLÉLTETÉS NEHÉZSÉGEINEK LEGYŐZÉSÉRŐL.

(Első közlemény.)

Hogy a szemléltetés az oktatás egyik legfontosabb és legtermészetesebb eszköze, ezt ma már senki sem vonja kétségbe. — Hirdetik azt Aristoteles, Comenius s a többi régi bölcsek nyomán a mai pedagógiai írók minden alkalommal s ma még csak tanítójelölt sem akadna olyan, a ki a szemléltetés fontos voltáról ne tudna értekezni. Azonban daczára ennek, ha az iskolai életbe belepillantunk, azt kell tapasztalnunk, hogy a szemléltetés nem olyan általánosan elterjedt és használt eszköze a tanításnak, mint vélnők.

Ezt mutatja azon körülmény, hogy az iskolák legnagyobb része nincs kellőleg felszerelve szemléltetési eszközökkel. Van ugyan minden egyes iskolának egy-két térképe, egy-két természetrajzi ábrája, talán még egy glóbusza is; de csak ritkán akadunk oly intézetre, a mely másféle szemléltetési eszközökkel is el volna látva — s ez különösen azon alsóbb iskolák osztályaira nézve áll, a melyekben a szemléltetés épen legszükségesebb volna. És még ott is, a hol a szemléltetési eszközök kéznél vannak, azt tapasztaljuk, hogy azokat a tanítók nem használják eléggé.

Ugyanazért azt véljük, hogy helyesen cselekszünk, ha a folyóiratban néha-néha arra emlékeztetjük olvasóinkat, hogy iskoláikat minél bőségesebben ellássák szemléltetési eszközökkel és hogy ha e mellett még azt is megvitatjuk, hogy mi módon lehet a szemléltetés alkalmazásánál felmerülő nehézségeket leküzdeni, ez sem lesz felesleges.

Ezuttal a *természetrajzi oktatás körében használandó szemléltetési eszközökről* akarunk egyetmást elmondani és annak módját

megvilágítani, hogy miként kell a szemléltetést e tantárgy körében eszközölni, hogy annak több haszna legyen mint kára.

A természetrajzi oktatás körében majdnem mindenütt egyedül csak a természetrajzi képeket és képes könyveket használják szemléltetési eszközök gyanánt, holott mindenütt meg vannak az illetők győződve arról, hogy a képek szemléltetése korántsem ér fel a tárgyak szemléltetésével. Igaz ugyan, hogy a képeket és képes könyveket könnyebb megszerezni, mint magokat a tárgyakat, és még az sem vonható kétségbe, hogy a tárgyak szemléltetése mellett sem fölöslegesek a képek, sőt az is bizonyos, hogy némely tárgynak az iskolába bevitele teljesen lehetetlen is: de azért mégis csak meg kell maradnunk a mellett, hogy jobbak a tárgyak a szemléltetésre nézve, mint azoknak képei. — Legyen tehát minden egyes iskolának egy kis természetrajzi muzeuma!

Voltam egy polgári leányiskolában, a melyben igazán kedvem szerint való természetrajzi muzeumot találtam. Lefestem azt úgy a hogy tőlem telik. Három szekrényben volt a természetrajzi muzeum elhelyezve. Az első szekrényben az ásványtanhoz tartozó tárgyak voltak egyes csinos darabokban elhelyezve. A dobozok külsejének fedelén meg voltak jegyezve, hogy miféle tárgyak rejlenek a dobozban. Volt külön doboza a vasnak, a réznek, az ólomnak, a kőszénnek stb. Az egyes dobozok egy-egy kis képes füzetkét is foglaltak magukban a dobozban elhelyezett tárgyakra és a képekre vonatkozó magyarázó szöveggel ellátva. A vas szemléltetésére vonatkozó dobozban ott voltak azon magyarországi vasérczek, a melyekből hazánkban a vasat nyerik — mindegyik érczre volt egy kis papirszelet ragasztva, mely a vasércz nevét és annak előfordulási helyét tartalmazta. Minden ércz alján volt egy kártyapapir, a melyre nehány kérdés volt felírva, és a kérdésekre vonatkozó feleletek lényege. A vasérczeken kívül ott volt az olvasztott vas különféle fokozatban, a rúdvassal s az aczéllal egyetemben, és nem hiányzott a vas-salak sem. — Volt a dobozban még néhány oly készítmény is, a mely vasból állíttatott elő. — A dobozban rejlő képes könyvben a vasbányák átmetszetének képe, a kohó átmetszetének s a hámor belsejének képe eléggé szemlélte-

tőleg volt a Vasárnapi Ujság egyik régibb folyamából átvéve. — A szövegnek tartalmát Suntágnak tanúlmányából vett fontosabb tételek képezték, szintén a Vasárnapi Ujság nyomán. A doboz szépen fiókokra volt osztva — csinosan kiállítva — ép úgy mint a többi ásványtani szemléltetési anyagot tartalmazó dobozkák mindegyike. Azon kérdésemre, hogy ki állította mindezt oly szépen össze s hol lehet ily gyűjteményt szerezni? — a felelet az volt, hogy maga a tanítónő volt a gyűjtemény mestere. — Szívesen leemeltem volna kalapomat a derék tanítónő előtt, ha már is kezemben nem lett volna az, de azért mégis kifejeztem előtte tiszteletteljes elismerésemet.

Azután megtekintettük a növények tárházát is. — Csupa doboz volt itt is ékes rendbe állítva — a szekrény legfelsőbb fiókjában pedig egy kis csinos 10 kötetből álló könyvtár látszott. — Kihúztam a dobozok közűl azt, a melyre az volt írva: a «*buza*». E tekintélyes, közel 20 apró fiókra osztott skatulyának a fedelén egy pár buzakalászos szalmaszál volt megerősítve, maga a fedél belseje pedig szalmakirakással volt díszítve — és szalmafonás mintákkal volt szegélyezve. — A fiókokban meg ott volt egy pár fajta buza, — a buzaliszt, a korpa, a kása, a dara — a buzalisztből készült tészta-féle közűl nehány — a buzából készűlt spiritus, a keményítő stb. E dobozból sem hiányzott a képes füzetke, a mely elég terjedelmes volt, sok érdekes kép volt benne — egyrészt a mezei munkát, másrészt a malmot feltüntető — de az ily képeken kívül ott voltak a buzában károkat okozó állatok képei is. — A füzetke tartalmát is maga a tanítónő állította össze, a legjelesebb művekből — s szerinte most nagy hasznát veszi, mivel a tanításra elég mindig, ha ezt a füzetet átlapozza — látszik a füzetkén, hogy nem egyszerre készült, hanem lassankint; mert az első fogalmazás után felette sok jegyzet áll, még az «Egyetértés»-ből vett statisztikai adatok sem hiányoznak a múlt évi buzatermésünkről. — Megnéztem a könyveketi s — de mily nagy volt a csalódásom — a természetrajzi gyűjtemény könyvei nem voltak egyebek, mint könyvalakú dobozok, a melyek nevezetesebb erdei és kerti fáink szemléltetésére voltak készítve. — A tanítónő

bevallotta, hogy ezeket a könyvalakú dobozokat az ő utasítása szerint az erdész készítette, kinek két leánykája jár az iskolába. — A dobozokban valóságos kis rovar- és növényrészekből álló gyűjtemény rejlett.

Az állatországra vonatkozó szekrényben még csak kevés dobozt találtam teljesen felszerelve; mert miként a derék tanítónő mondá, ezen szekrénynek megtöltése, összeállítása rendkívül sok utánjárásba és levelezésbe került már eddig is — hanem azért mégis volt ott több igen kitünően magyarázó doboz.

A gyűjtemény megszemlélése után kíváncsi voltam arra, hogy miként használja fel ezeket a gondos tanítónő az oktatás közben; felkértem tehát arra, hogy mondja el nekem módszerének, fogásainak lényegét — ő azonban azzal fizetett ki, hogy «tessék megnézni és személyesen meggyőződni a sikerről!» — A szíves felhívásnak engedve — nem sok idő múlva megjelentem tehát az illető polgári leányiskola II-ik osztályában épen akkor, a midőn a gyönyörű természetrajzi gyűjteményt egybe állító tanítónőnek természetrajzi órája volt. — Jóval a csöngetés előtt értem az intézet helyiségébe, azonban a természetrajz tanításával megbízott tanítónőt nem találtam már a tanácskozási helyiségben — a tanterembe hordta szemléltetési eszközeit. Csöngetés után én is beállítottam az illető osztály helyiségébe. — A tanítás már folyt — azaz a tanítónő már kérdezgetett. Igen helyes módszertani fogást követett t. i. azt, hogy a megelőző természetrajzi órában nemcsak azt közölte növendékeivel, hogy miről fog a legközelebbi órában szólni — hanem egy csomó kérdést is feliratott növendékeivel az előveendő tárgyat illetőleg, azért, hogy azokra a növendékek a feleleteket már a tárgy tüzetes tárgyalása előtt — saját tapasztalataik nyomán összeállíthassák. E kérdéseket veszi a tanítónő mindenek előtt elő s kikutatja, hogy növendékei mily feleleteket tudtak azokra gyűjteni — saját szemléletük és a kérdezősködés alapján. Lássuk csak milyenek voltak e kérdések! «Milyen színe van az *árpa*szemnek? Mi borítja az árpaszemet? Milyen az árpaszem belseje? Mi történik az árpaszemmel, ha azt mostanában nyirkos termőföldbe vetjük és kissé földdel eltakarjuk? Mikor szokták az

árpát elvetni? Hány métermázsa árpaszem kell egy hold föld bevetéséhez? Mikor szokta az árpa kalászát hányni? Mikor aratják le? Mitől sárgul és feketül meg az árpa szalmája és szeme? Mire használják az árpát? Mit készítenek az árpából?» — Míg e kérdésekre a növendékek felelgettek — addig öt leányka, a padsorok elsői — mindegyik tanuló kezébe a legnagyobb csendben egy-egy teljesen kifejlett árpaszalmaszálat adott, a melyen jól meglátszott még a gyökér, a szár s a kalász minden egyes főrésze. Az igaz, hogy tavali termés volt — de hát május elején nem is lehet mást szemléltetni. Mire ezen szalmacsomó kiosztatott, a tanítónő már meggyőződött arról, hogy mit tudnak már a növendékek azon tárgyról, a melyet velük tüzetesebben meg akar ismertetni. — A hallott feleletekből én is meggyőződhettem arról, hogy a kis leánykák nem hiába kapták ki előre a kérdéseket — mindegyik hozott magával egy kis tárgyismeretet. Ekkor elővette a tanítónő azt a képet, a melyre az árpa virágzó állapotjában volt lefestve háromszoros nagyításban — maga a tanítónő készítette a képet — nem volt művészi munka, de szemléltető, magyarázó tulajdoságát azonnal fel lehetett ismerni. — A kép a táblára lőn erősítve és erre megkezdődött a tanítónő azon kérdezősködése, mely a szemlélődést irányozá, ily módon:

«Mennyivel kisebb az a keretekben levő árpa-növény mint az, a melyet ide állítottam képben?» Már az az első kérdés olyan volt, hogy minden egyes növendéknek össze kellett magát szedni és figyelmét a tanítónő kivánsága szerint irányozni — hogy helyes feleletet adhasson. — A többi kérdés sem volt kevésbé fogas: «Hányadrészét teszi az egész növény hosszának a gyökér hossza, hát a kalász hossza? Hány levél látszik az árpa szalmán? Hány bütyköt látunk az árpa szalmaszárán? Hány árpaszem van az egyes kalászokon A? B? C? Tehát átlag egy-egy árpakalász az ilyen fajta árpánál hány szemet terem kedvező időjárás mellett? Milyen részekett különböztettünk meg a mult órában a buzakalászon? Vannak az árpakalásznak is ilyen részei? Vizsgáljuk meg a nagyított árpakalászt. Mije ez a kalásznak? Mije ez? Tépjen le mindegyitek egy szemet a kalászról. Minő részeket láttok a szem

külsején? — Harapjátok ketté a szemet, mit láttok a szem belsejében?» A tanítónő folyton kérdezett s a növendékeknek folytonosan vizsgálódniok kellett, hogy a kérdésekre megfelelhessenek.

Ez az eljárás a szemléltetés helyes rendszerének alkalmazása — az oly esetekben, a midőn minden egyes növendéknek egy-egy tárgyat adhatunk szemlélés végett. Ilyenkor az a fődolog, hogy kérdéseinkkel kényszerítsük a növedékeket a vizsgálódásra és ne engedjük, hogy azok a szemlélgetés helyett tétlenül unatkozzanak. A tanító kérdései vezessék a szemlélődő növendéket és kényszerítsék a benyomások, észrevételek feldolgozására, aperczipiálására. — Ha ehhez a tanító nem ért, a szemléleti tanítás az iskolai fegyelem megrontását vonja maga után és ismeretet sem szereznek a növendékek.

Miután a tanítónő így az árpaszalmát és a képet jól megvizsgáltatta — az öt segéd egy intésre ismét összeszedte az árpakalászokat s a tanítónő elővette az árpás dobozt, s abból mindegyik leánykának két-két kis kivehető fiókot adott át s azok ezekkel helyeikre mentek. Most az első pad első növendékéhez fordult a tanítónő kérdésével ily formán: Mi van az egyik fiókban? Mi van a másik fiókban? A többi csendesen ülve figyelt a kérdésekre és a feleletekre. Az első padbeli növendékek két fiókjában közönséges árpa és csiráztatott árpa volt. Mire használják a közönséges nyers árpát? Mit csinálnak a sörházban a csiráztatott árpából? Ezután átment a tanítónő a második pad elsejéhez és kérdéseket intézett, a második pad elsejének kezében levő fiókok tartalmáról, ezalatt az első padbeli első leányka átadta a fiókokat, melyben a nyers és a csirázott árpa volt, az első pad második tanulójának. Így, mire az ötödik padhoz ért a tanítónő, az alatt a legtöbb fiókot megismerték már az első és második padbeli leánykák — és a mit láttak, arról egy kis füzetkébe szorgalmasan jegyezgettek. A szemlélet erősen folyt — de nagy csendben — ha valamelyik leányka nem ismerte meg a mi a kezébe került, kezének felemelésével jelt adott s a tanítónő hozzá sietve megadta a kivánt felvilágosítást. Még javában jegyezgettek a leánykák, a midőn a tanítónő ily kérdéseket intézett, hol az egyik, hol a másik jegyezni megszünt leány-

kától: Hol készítik az árpadarát? Mire használják az árpakását? Milyen az árpa-kenyér? Mit készít a sörfőző az árpából? A fődolog a mire a tanítónő figyelt, az volt, hogy egyik növendék se legyen tétlenségben, s ne zavarja a többit kíváncsiság vagy kérdezősködés által. Ezután összeszedték az árpás doboz fiókjait.

Ezen szemléltetés elég gyorsan történt, a növendékek megjutalmazásául aztán röviden elmondta a tanítónő, hogy miképen készítik az árpából a sört. Az óra végével nehány összefoglaló kérdést iratott le a tanítónő az árpára nézve és nehány új s a szemléltetést előkészítő kérdést a burgonyára nézve. Oly gyorsan mult el az óra, hogy szinte meglepett a leczke végét jelentő csengetés.

Megvallom, hogy a derék tanítónő nemcsak a szemléltetési eszközök összeteremtése és rendezése, hanem azoknak felhasználása által is meglepett. Sok ily tanítónő kellene polgári leányiskoláinkba! *y. r.*

VEGYESEK.

— *Trefort Ágost közoktatási miniszter* úr Berecz Antal, felsőleányiskolai igazgatóhoz a következő nagyfontosságú levelet intézte:

«Valahányszor a vezetése alatt levő felsőbb leányiskolát meglátogattam, két dolog felett sajnálatomat fejeztem ki, s pedig, hogy rosszúl van elhelyezve s hogy társadalmunk némely rétegei régi előítéletekhez ragaszkodva, gyermekeiket nem küldik oda. Hiszem, hogy az idő e két bajon is fog segíteni. Gyakran hallottam a leányiskolákra vonatkozólag is azon panaszt, hogy a leányok is túl vannak terhelve. Ez éppugy mint a gimnáziumokban csakis a helyes módszertől s az ismeretek mértékétől függ. Megengedve azonban, hogy a leányok sokat tanulnak, egyet azonban nem tanulnak — egy tudományt, melyre az életben nagy szükségük volna, — azt nem viszik magukkal az iskolából az életbe: az értelmet és érzéket az ország gazdasági állapota iránt, mi minden egyes család gazdasági s financziális állapotával szoros összeköttetésben áll s minden egyes család jóléte s boldogsága egyik feltéte-

lét képezi. A leányok nem tudják, hogy keletkezik mindaz, mit ők élveznek s az apák vagy férjek nagy bajjal szereznek. Nem tudják, mily viszonyban áll a mezei gazdaság az iparral s kereskedelemmel — mily jelentősége van az import- s exportnak — mily hatása van annak, kül- vagy belföldi készítményeket fogyasztunk-e; — s innen az előítéletek a honi készítmény s szenvedélyes előszeretet minden iránt, mi kün készül. — A nők fantáziája ez irányban el van rontva — oly betegség az, mely az országot kiskorúságra kárhoztatja, közgazdaságilag s pénzügyileg tönkre teszi, mert az európai czivilizáczió jelen alakulásai közt magasabb közgazdasági fejlődés, ipar nélkül nem lehet boldogulni. — Nem akarok többféle módokról beszélni, melyek által e bajt paralizálni vagy legalább enyhíteni lehetne; az egyik volna, ha a nők már az iskolában a közgazdaság fogalmaival megismerkednének. Ez nekik az életben legalább annyi szolgálatot fog tenni, mint az esztetika vagy irodalom-történet — mi ellen nekem azonban, ha kellő határok közt marad, semmi kifogásom nincs. Nem volna tehát hálátlan munka, ha valaki egy közgazdasági katekizmust a nők számára megírni vállalkoznék; s miután az Ön vezetése alatti iskolában is e tudomány előadása szükséges volna, — felkérem Önt, hogy az írók körében valakit találni igyekezzék, ki oly munka megírására alkalmas s hajlandó volna. Budapest, 1884. jan. 15. Trefort, s. k.»

— «*Felső Nép- és Polgáriskolai Közlöny*» czímmel e hó 15-től kezdve új lap jelenik meg a budapesti állami tanító- és tanítónőképezdék és ezek gyakorló iskoláinak tanárai szerkesztésében és kiadásában. A folyóirat kéthetenkint jelenik meg s czélja előkészíteni egy új egyesület, a «*Felső nép- s polgárisk. tanáregyesület*» *megalakítását*. Az új egyesület megalakítására már megtörténtek az első lépések. A budapesti polgáriskolai tanítóképezde tanártestülete még a múlt évben erélyes mozgalmat indított ez ügyben. Csatlakozásra hívta fel a polg. isk. tanítóképző intézet tantestületét s az összes polgári, nép- és ipariskolai tanítókat. A budavári polg. isk. képzőben tartott tanácskozmányukon kimondották az egyesület megalakításának szükségét; gondoskodtak az

alapszabálytervezet elkészítéséről; s az új egyesület megalakítása fölötti eszmecsere megindítására életbeléptették az új közlönyt. Az alapszabálytervezetet legközelebb mi is közölni fogjuk s akkor behatóbban foglalkozunk az új egyesület ügyével.

— *Az Eötvös-alap ez idei gyarapodása.* Nagy örömünkre szolgál amaz örvendetes adatokat közölhetni, melyek az Eötvös-alap ez idei gyarapodásáról tanuskodnak. Trefort Ágoston miniszter úr ez évre ismét 1500 frttal járult az alap kiosztásra szánt összegéhez, miről Békey Imre, fővárosi kir. tanfelügyelő úr a következő hivatalos átiratban értesítette Péterffy Sándort, az Eötvös-alap elnökét: «Örvendetes tudomásaul, s a további értesítés megadása végett arról tudósítom Tek. Elnök Urat, miszerint Ő Nagyméltósága a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr a folyó hó 8-án 756. sz. a. kelt s hozzám intézett kegyes rendelete értelmében az Eötvös-alap számára a folyó 1884. évre 1500 forintnyi segélyt engedélyezvén, a budapesti IX. ker. m. kir. állampénztári hivatalt egyúttal utasítani méltóztatott, hogy ezen összeget Tek. Tanár Urunk, mint az említett alapot kezelő bizottság elnökének, kellően bélyegelt és általam láttamozott nyugtájára, az alap részéről való számadás kötelezettsége mellett fizesse ki.»

Az Eötvös alapnak a f. évi január hó 16-án kelt pénztári kimutatás szerint *16183 frt és 63 kr. tőkésített vagyona van, bele számítván* a király Ő Felségének 1500 frtnyi alapítványát, a Somogymegyei tanítóegylet 200 forintnyi tőkéjét és az 500 frtos Békey Imre-féle alapítványt. E tőkésített összegeken kívül az alapnak rendes évi bevétele 3215 forintra és 16 krra emelkedett. *Az Eötvös-alap birtokában tehát ez idő szerint 19398 frt és 79 krnyi összeg van.* A király Ő Felségének alapítványán kívül az 1883-ik évben befolyt alapítványok a következők: Őrley János ig. tanító alapítványa, melyet a VIII. kerületi fővárosi tanítói kör gyűjtött: 1000 frt; a Bárány Ignácz képezdei igazgató emlékére tanítványai által gyűjtött alapítvány: 432 frt 50 kr.; Komócsy József alapítványa 100 forint, mely a múlt évi 100 forintos alapítványhoz csatoltatott, a budapesti (budai) tanítóegylet alapítványa: 50 frt. Frey József fővárosi nyug. ig. tanító alapítványa: 50 frt. Ezen ke-

gyes alapitókon kívül a lefolyt évben a legnagyobb összegeket következők küldötték az Eötvös-alap számára: 1. A közoktatásügyi miniszter ő nagyméltósága 1500 forintnyi államsegélyt utalványozott kiosztás végett s igy 3000 forintnyi segélyben és ösztöndíjban részesülhettek az alapból az illetékes folyamodók a mult pünkösdi gyűlés alkalmával. 2. Tóth József pestmegyei királyi tanfelügyelő gyűjtött közel 200 forintot. 3. Bánhegyi István győrmegyei tanfelügyelő gyűjtött eddig 129 forintot. 4. Groó Vilmos gömörmegyei tanfelügyelő gyűjtött 86 frt 46 krt. 5. Pitler György szabadkai képezdei tanár gyűjtött 55 frt és 40 krt. 6. A gyomai fióktanitóegylet küldött műkedvelői előadásának jövedelmeként 110 frt 32 krt. 7. A háromszéki tantestület hangversenye után befolyt 40 frt. 8. Gáspár János kir. tanfelügyelő gyűjtött 26 frtot. 9. Barabás Sándor brassói tan. gyűjtött 26 frtot. 10. Nagy Károly igazgató gyűjtött M.-Vásárhelyen 30 frtot. Eddig mintegy 1600 tanító fizette be tagsági díját az 1883-ik évre. — A gyűjtés még erélyesen folyik országszerte — s majdnem bizonyosnak tekinthető, hogy a magyarországi tanitói kar Eötvös-alapja a legközelebbi kiosztás alkalmával 3000 forintnál többet nyújthat a tanító-özvegyeknek és árváknak segély gyanánt és a felső iskolákba járó jeles tanítógyermekeknek ösztöndíjképen. — Ez ideig 15000 forintot osztott ki az Eötvös-alap.